

Peatükk 4

Keelepraktikad, kollektiivne identiteet ja mälu

Autor

Triin Vihalemm

4.1 Riigikeele ja teiste keelte oskus ning kasutuspraktikad

Käesolev peatükk analüüsib eesti keele kui teise keele poliitika ning lõimumispoliitika rakendumist¹ ja seda mõjutavaid struktuurseid ja kultuurilisi tegureid. Analüüsi fookuses on Eestis elavate keeleliste vähemuste² eesti keele kui teise keele oskus ning keel(t)e kasutusstrateegiad³. Elanikkonna keelepraktikad muutuvad suure ajalise inertsiga ning seetõttu on trendid koostatud võimalikult pika ajaperioodi kohta.

Eesti inimarengu analüüs näitab, et eesti keel on hädavajalik vahend selleks, et Eesti ühiskonnas saavutada sotsiaal-majanduslikku heaolu ning keele omandamisega seonduvatel probleemidel on väga tugev sotsiaalse turvalisuse mõõde, mis eeldab ka poliitikate mõju kompleksset analüüsi (Eesti inimarengu aruanne 2011: 37). Lõimumispoliitika sihtrühmade määratlemisel on väga oluline tunnus nende erinev (riigi)keeleline kapitaliseeritus. Käesolev peatükk pakub välja võimalikud sihtrühmad nende keeleoskuse ning eesti keele kui teise keele kasutusstrateegiate alusel ning näitab keelelise kapitaliseerituse seoseid teiste lõimumisprotsessi oluliste teguritega.

Teise keele ja võõrkeele õpetamisel on oluline kontseptuaalne vahe: võõrkeelt õpitakse suuremal või vähemal määral vabatahtlikult, selleks, et tutvuda sellega, mis pole oma; teise keele õpe on aga hädavajalik vahend selleks, et oma ühiskonnas hästi edasi jõuda ja hakkama saada (Risager 2003). Teise keele õppimine tähendab seega ka uute arusaamis- ja suhtlusmustrite ning uue sotsiaalse identiteedi omandamist, mille käigus võidakse tunda end kaotavat vanad identiteetid, suhtlusvõrgustikud ning harjumused (Kramsch 2002). Seetõttu on käesolevas monitooringus esile toodud ka etnokultuurilise ja kodanikuidentiteedi arenguperspektiivid, eriti seoses keeleoskuse ning -kasutusega.

4.1.1 RIIGIKEELE OSKUS KEELELISTE VÄHEMUSTE SEAS

Integratsiooni monitooring 2011 raames läbi viidud küsitluse koguvalimist 1409 inimesest märkis 586 inimest oma emakeeleks eesti keele, 752 inimest vene keele ning 65 inimest mõne muu keele. 95 inimest ehk 12% neist, kes oli oma emakeeleks märkinud vene keele, eelistas täita eestikeelset ankeeti. See on üsna erakordne, kuna näiteks samal ajal toimunud „Mina. Maailm. Meedia“ uuringus soovis eesti keeles vastata vaid 1%. Osalt tingib selle erisuse kindlasti suulise ja kirjaliku eneseväljenduse vahe, kuid ilmselt mängib oma osa ka küsitluse kontekst. Muu emakeelega vastajatest 2/3 (44 inimest) eelistas intervjuu keelena vene keelt. Kuna muu emakeelega inimeste arv koguvalimist on võrdlemisi väike, on järgnevas analüüsis tulemused ära toodud kas vene emakeelega või vene + muu emakeelega vastajate lõikes.

Riiklik lõimumiskava seab eesmärgiks eesti keele enesehinnangulise oskuse taseme tõusu, täpsustamata küll selle määra (Lõimumiskava 2008–2013: 15). Võrdlusaastana määratletakse 2007, kuid baastaseks on ära toodud 2005. aasta monitooringu tulemused. Täpset ajalist trendi selline taseme määratlemine viis välja tuua ei võimalda, kuna keeleoskust mõõdeti 2007. aastal rahvastikuminiistri büroo tellitud ning Saar Polli läbiviidud uuringus „Rahvussuhted ja rahvuspoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi“ teisel viisil ning ka 2005. aasta integratsiooni monitooringu küsitluses on küsitud hinnanguid osaoskuste kaupa. Järgnevalt on selgitatud kasutatud mõõdikute eripära ning ära toodud erineva metoodika baasil tehtud ning ajas ka veidi pikemalt tagasiulatuva trendid.

1 Peatükk ei anna eraldi ülevaadet Eesti keelepoliitika kohta, seda on tehtud mujal, vt nt Hogan-Brun, Ozolins, Ramoniene ja Rannut 2009; Eesti inimarengu aruanne 2011.

2 Siin ja edaspidi peatükis on keelelise vähemuse all mõistetud riigikeelest erineva emakeelega inimesi. Sünonüümina on tekstis aeg-ajalt kasutatud ka terminit „muu emakeelega inimesed“.

3 Kasutusstrateegiana on käesolevas tekstis mõistetud inimeste väiteid (täpsemalt küsitluses etteantud väidetega nõustumist ja mittenõustumist) eesti, vene, inglise jt keele kasutamise kohta erinevates situatsioonides. Seega need ei kajasta tegelikku keelelist käitumist, mida saaks uurida interaktsioonide vaatluse ja nende salvestuste analüüsi teel, vaid seda, kuidas inividid ise määratlevad oma käitumise tavad. Analüüsis pole enamasti kasutatud üksikväiteid, vaid erinevate väidetega nõustumise-mittenõustumise kombinatsioone, mis on saadud akumulieritud indekstunnuste ning nende omavahelise ristanalüüsi teel.

Elanikkonna keeleoskuse taset hinnata on raske. Kuna testidel põhinevad andmed (nt täiskasvanute ning kooliõpilaste keeleksamite tulemused) on saadaval väga piiratud sihtrühmade kohta, siis enamasti opereeritakse üldistuste tegemisel kogu elanikkonna kohta inimeste enda hinnangutega oma keeleoskusele. Enesehinnangulise keeleoskuse kohta küsimise tehnikaid on mitmeid ning Eestis on kasutatud 4–5 erinevat küsimise viisi, mis annavad erinevad tulemused, mõjutatuna niihästi küsimuse erinevast sõnastusest kui ka küsimustiku terviklikust kontekstist. Inimeste hinnang oma keeleoskusele on hübriidne kategooria, mis peegeldab rohkem või vähem kriitilisest refleksioonist oma oskuste kohta inimese hoiakut keele ja selle kasutuse suhtes, senist keelekasutuse kogemust, saadud tagasisidet (alates koolihinnetest ning lõpetades vestluspartneri mitteverbaalsete reaktsioonidega), aga ka ühiskonnas levivaid uskumusi ning hetkemeelolusid. Pigem on enesehinnanguline keeleoskus tundlik indikaator, mis näitab inimeste keelelist eneseusaldust ja ka valmisolekut antud keelt vajadusel kasutada.

Seega võib tulemuste „kõikumine“ trendides peegeldada sotsiaalse konteksti muutumist ning võimalust mööda tuleks hoiduda tulemuste üleinterpreteerimisest. Järelduste tegemisel keeleoskuse leviku kohta on soovitatav kasutada pikemaajalisi trende, erinevate tehnikate abil saadud tulemusi kriitiliselt võrrelda, teha analüüsi pigem sihtrühmasiseselt ning akumulieritud tulemuste (nt indeksid) baasil.

Tabel 4.1 toob ära Eesti keeleliste vähemuste hinnangud oma keeleoskusele viiesel skaalal, mille puhul saab ajas tagasi minna 1989. aastani. Võib tunduda üllatav, et üldpilt pole palju muutunud. Selle taga on eeskätt inimeste enesehinnangu muutumine. 90ndate algul inimeste poolt oma eesti keele oskusele antud hinnangud olid väga optimistlikud, nagu näitas enesehinnanguliste ja testküsimuste tulemuste võrdlus (Vihalemm 1992). Hilisemad keelenõuded ja -eksamid, keeleõpe koolides ning reaalne kasutuskogemus on tõenäoliselt muutnud keele kasutajaid oma oskuste suhtes kriitilisemaks (täpsemalt allpool). Võrreldes 90ndaid praeguse ajaga on selgelt vähenenud eesti keelt üldse mitte oskavate inimeste arv ning suurenenud aktiivse keeleoskusega inimeste arv. 2007. ja 2011. aasta tulemuste vahelised erinevused jäävad statistilise vea piiridesse.

Tabel 4.1. Enesehinnanguline eesti keele oskus muu emakeelega elanike seas

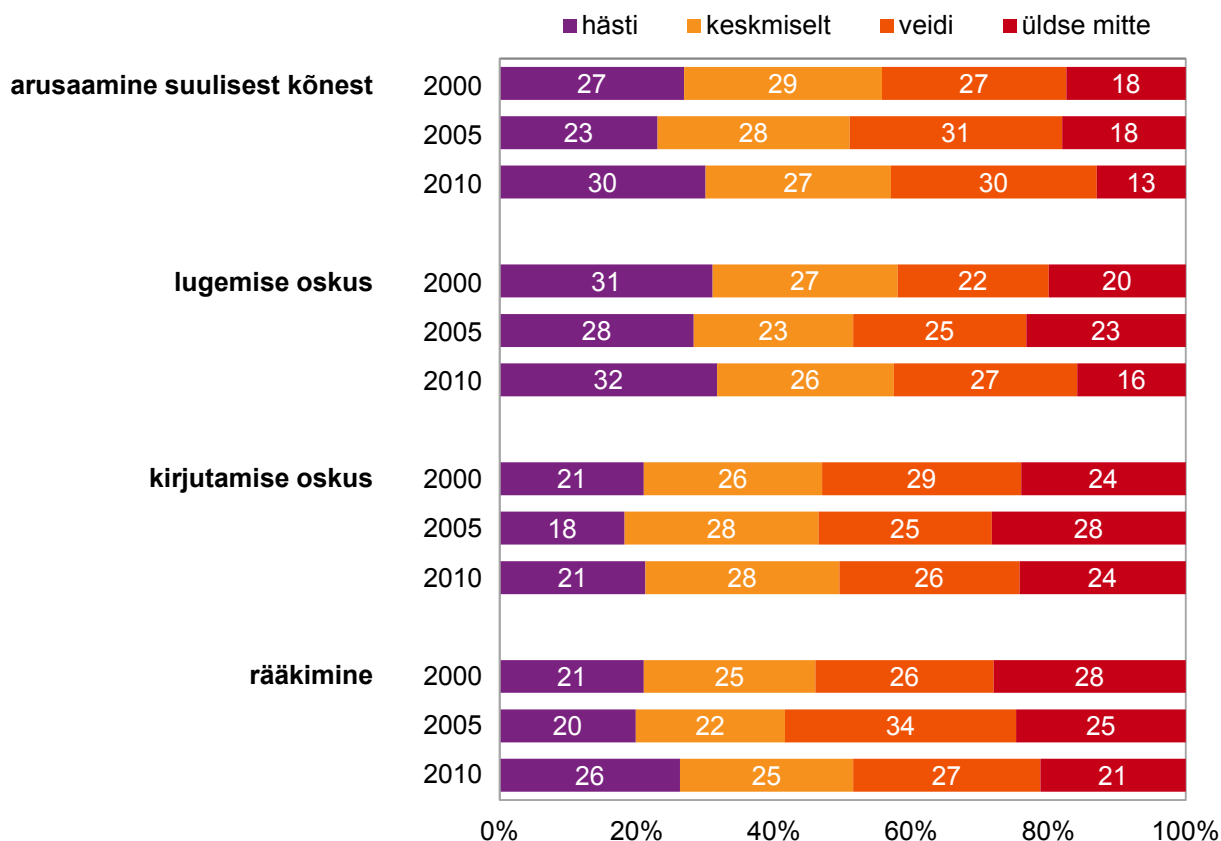
%	üldse ei oska	passiivne: saan veidi aru, aga ei räägi	passiivne: saan aru ja veidi räägin	aktiivne: saan aru, räägin ja veidi kirjutan	valdan vabalt
1989	23	47*		15	12
1995	22	56*		13	7
2007	17	20	23	25	15
2011	16	19	29	23	13

* 1989. ja 1995. aasta uuringutes polnud passiivne keeleoskus eristatud kahel tasandil

Allikad: 1989 TRÜ ajakirjanduse osakonna uuring "Elu Eestis"; 1995 Emor; 2007 – Rahvuspoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi – Rahvastikuminiistri büroo & Saar Poll; Integratsiooni monitooring 2011, TNS Emor

Detailsema ülevaate osaoskuste arengu kohta annavad Integratsiooni monitooring 2000, 2005 ja käesoleva uuringu raames kasutatud küsimuse tulemused, mis on esitatud joonisel 4.1.

Nagu näha, kõiguvad hinnangud kõigi osaoskuste lõikes ühtemoodi: vahemikus 2000–2005 muutuvad kriitilisemaks ning vahemikus 2005–2010 tõusevad tugevasti, ületades 2000. aasta taseme, nii et üldtrend 2000–2010 on samuti positiivne kõigi osaoskuste, eriti suhtlusoskuse lõikes. Suhteliselt kõige suurem on olnud suhtlusoskuste kasv 10 aasta jooksul – enda hinnangul eesti keeles üldse mitte suhelda oskajate osakaal on vähenenud 7% võrra ning enda hinnangul hea suhtlusoskusega inimeste osakaal on kasvanud 5% võrra. Siiski on suurem hulk omandanud eeskätt passiivse keelekasutuste oskused – eesti keeles lugemine ja kuulamine-arusaamine.

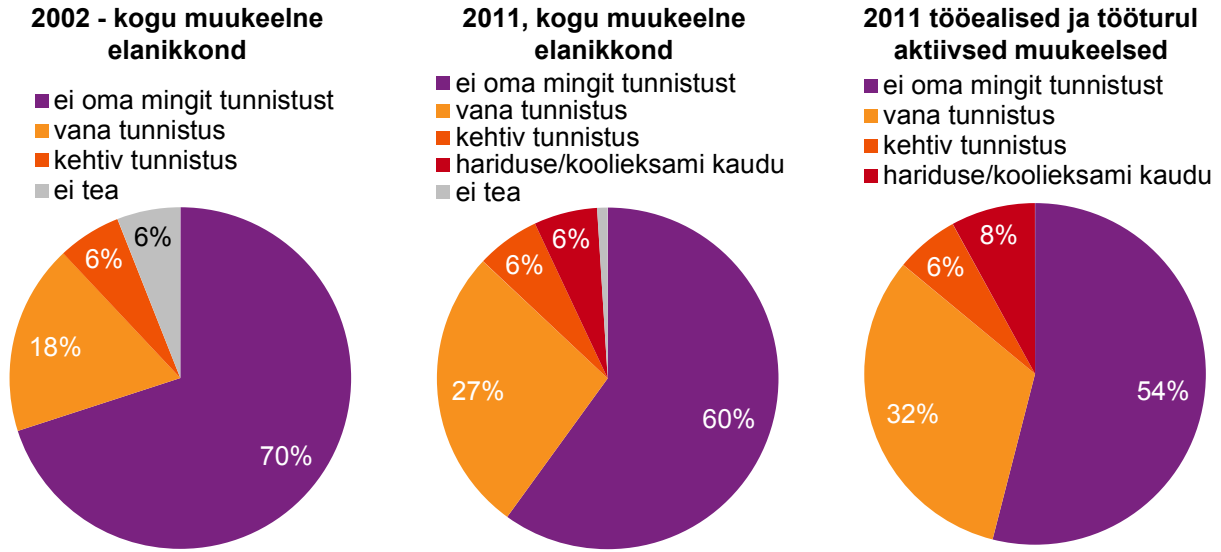
Joonis 4.1. Hinnang eesti keele osaoskustele muu emakeelega elanike seas 2000–2010

Miks hinnangud perioodil 2000–2005 langevad? Üks võimalikke seletusi on 2000ndate II poolest karmistunud (mitteformaalsed) keelenõuded tööturul. Vahemikus 1995–2000 tööturg elavnes, tõusis inimkapitali (haridus, keeleoskus) tasuvus ning vähenes etniline palgaerinevus (Leping & Toomet 2007). Edasi aga kasvab etniline palgaerinevus taas eestlaste kasuks, samuti on erinevad karjäärivõimalused töökohal (Leping & Toomet 2007, Lindemann & Saar 2008, Lindemann 2010).

Millest võib aga olla põhjustatud keeleoskuse hinnangute kiire tõus 2005–2010 ning positiivne üldtrend 2000–2010? Üks võimalikke seletusi on keeleeksami sooritanute osakaalu järkjärguline suuremine. Praeguseks on ligi kolmandikul tööealisest ja tööturul aktiivsest venekeelsest elanikkonnast kehtiv või kehtivatele tasemetele ümberarvestatav keeletaseme tunnistus (vt joonis 4.2).

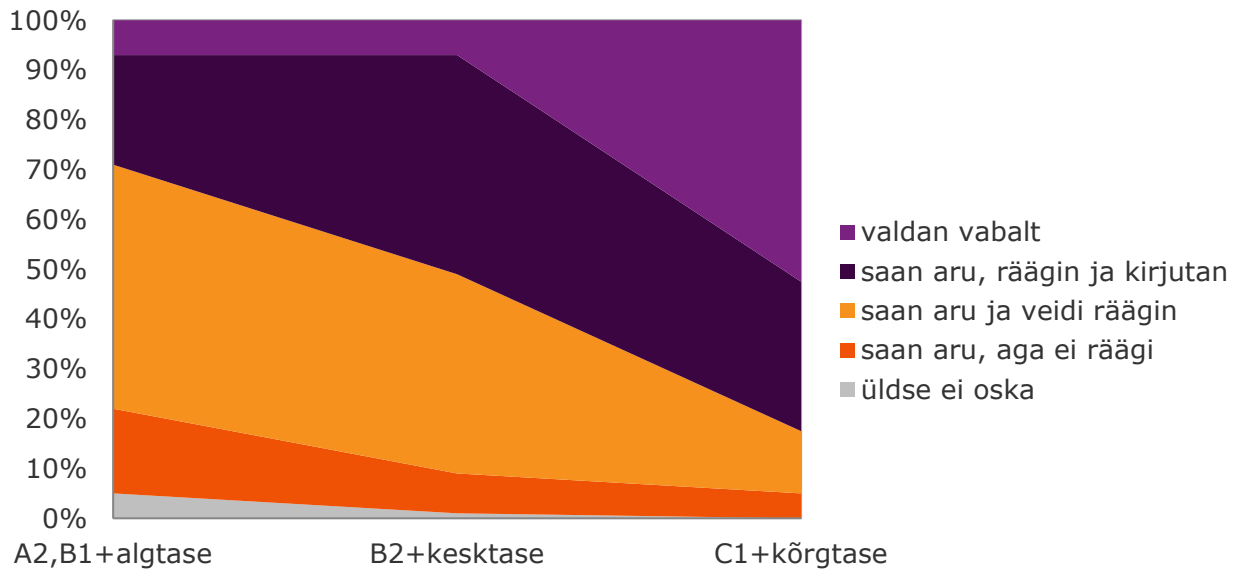
Küsitluse järgi on A2-, B1- või algtaseme tunnistus ligikaudu 40%-l, B2- või kesktaseme tunnistus 41%-l ning C1- või kõrgtaseme tunnistus 18%-l vene- ja muukeelsest elanikkonnast.

Joonis 4.2. Keeleeksami sooritanute ja eri keeletaseme tunnistuste omanike osakaal 2002 ja 2011

Tasemeeksami edukas läbimine ja tunnistuse olemasolu üldjuhul tõstab keelelist eneseusaldust, eriti madalamatel oskustasemetel. Nagu näitab joonis 4.3, on keeleeksami sooritanute enesehinnang kõrgetemal keeleoskuse tasemetel küllaltki adekvaatne või siis pigem enesekriitiline. Paljud alg-, A2- või B1- tasemel keelekasutajad seevastu on oma oskuste suhtes sageli (põhjendamatult) optimistlikult meelestatud.

Keelepraktikad, kollektiivne identiteet ja mälu

Joonis 4.3. Enesehinnanguline eesti keele oskus erinevates eksamipõhistes keeletaseme rühmades

Üldiselt on Eesti venelaste jt keeleliste vähemuste hinnangud oma eesti keele oskusele kriitilisemad kui Läti ja Leedu keeleliste vähemuste hinnangud. 2011. aasta kevadel läbiviidud Balti inimarengu uuringu andmetel on Eesti vene emakeelega vastajate hinnang oma riigikeele oskusele madalam kui näiteks sarnase keeleruumiga Lätis (Vihalemm & Siiner 2011). Samas kasutavad vähemused Eestis eesti keelt võrdselt või kohati isegi sagedamini kui Lätis.

Tabel 4.2 iseloomustab erineva keeleoskuse tasemete rühmade sotsiaal-demograafilist profiili ning selle muutumist viimase kümne aasta jooksul. Kui kümme aastat tagasi domineerisid aktiivse keeleoskusega rühmas noored, siis praeguseks on rühma vanuseline jaotus tasakaalustatum, st keskealiste keeleoskus on paranenud ning neid on rühmas rohkem. Samamoodi on suurenenud vanima vanuserühma osakaal passiivse eesti keele oskuse rühmas, mis indikeerib, et osa vanemaelistest on saavutanud

selle, et nad saavad eesti keelest vähemasti aru. Seega võib öelda, et keeleoskusest võimendatud vanuselised barjäärid ühiskonnas osaluseks on mõnevõrra madaldunud – tõenäoliselt nii mitteformaalhariduse (täiendõppe) kui ka keele iseseisva omandamise tõttu. Profiilide võrdlus haridusliku tunnuse järgi peegeldab formaalhariduse mõju. Kümme aastat tagasi oli keeleoskus/oskamatus erinevatel haridustasemetel ühtlasemalt jagunenud, praegu on kõrgema haridustaseme osakaal aktiivse keeleoskuse rühmas suurenenud ning põhihariduse osakaal vähenenud, mis näitab, et koolis käivaid või kooli lõpetanud ja kõrgkooli suundunud aktiivse eesti keele oskusega noori on varasemast enam. Kümne aasta trend näitab selgelt, et sotsiaalse mobiilsuse mehhanismid soosivad aktiivset keeleoskust ja vastupidi – aktiivse keeleoskusega rühmas on suurenenud juhtide, (tipp)spetsialistide jt „valgekraede“ osakaal.

Tabel 4.2. Erineva keeleoskuse rühmade sotsiaal-demograafiline profiil 2002 ja 2011, sots.-dem. rühmade osakaalud protsentides

		ei oska üldse e.k.		(peamiselt) passiivne e.k. oskus		aktiivne (hea) e.k. oskus	
		2002	2011	2002	2011	2002	2011
vanus	15–29	7	8	27	22	43	31
	30–55	51	44	50	42	42	50
	56–74	42	48	23	36	15	18
haridus	põhiharidus	26	20	16	14	22	15
	keskharidus	61	71	65	71	52	56
	kõrgharidus	14	9	19	14	23	30
kihti-kuuluvus	madalam kiht (1–4)		59		31		22
	keskkiht (5–6)		35		54		43
	kõrgem kiht (7–10)		6,5		15		31
sotsiaalne staatus	iseendale tööandja, ettevõtja, tipp- või keskastme juht	2	7	9	7	7	12
	(tipp)spetsialist, ametnik	14	3	24	15	36	30
	(oskus)tööline	46	32	31	28	16	16
	pensionil	36	39	17	23	10	14
	õpilane+üliõpilane	0	0	12	8	24	14
	töötu	1	17	5	11	3	8
isiklik või pereliikme* sissetulek	muu mittetöötav: kodune, lapsepuhkusel jm	1	2	2	8	4	6
	puudus või < 220 eurot (<1500 kr)*	26	23	36	29	31	26
	220–450 eurot (1501–2500 kr)*	32	48	34	36	26	29
	450–775 eurot (2501–4000 kr)*	16	10	21	19	26	23
	üle 775 euro (üle 4001 kr)*	7	2	9	6	17	12
keeldus vastamast		16		10		9	
asulatüüp	Tallinn	32	32	40	47	50	44
	Ida-Viru linnad	65	64	35	32	12,5	13
	Tartu-Pärnu	1	0	6	5	12	11
	muud linnad	1	2	15	11	11,5	20
	maa-asulad	1	1	4	6	14	12
kodakondsus	Eesti	31	17	41	44	81	80
	Venemaa	38	47	24	21	5	6
	määratlemata kodakondsusega	24	33	31	32	12	11
	muu riik	7	3	4	5	2	3

* 2002 küsiti netosissetulekut pereliikme kohta kroonides

Allikad: Mina. Maailm. Meedia 2002/2003, Faktum & TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Integratsiooni monitoriing 2011

Töötute üldine osakaal on suurem kui kümme aastat tagasi, aga töötuid on rohkem eesti keelt mitteoskajate ning vähem hea keeleoskusega inimeste seas, mis läheb kokku ka eespool viidatud tööturu analüüsiga. Sissetulek on läbivalt olnud seda suhteliselt kõrgem, mida parem on eesti keele oskus.

Elukohatüübi profiilide võrdlus viitab, et aktiivne keeleoskus on kiiremini arenenud väiksemates linnades (vastava elanikkonna osakaal tasemerühmas suurenenud), Tallinnas on aga aktiivse keeleoskuse areng mõnevõrra „maha jäänud“ (tallinlaste osakaal aktiivse keeleoskuse taseme rühmas vähenenud).

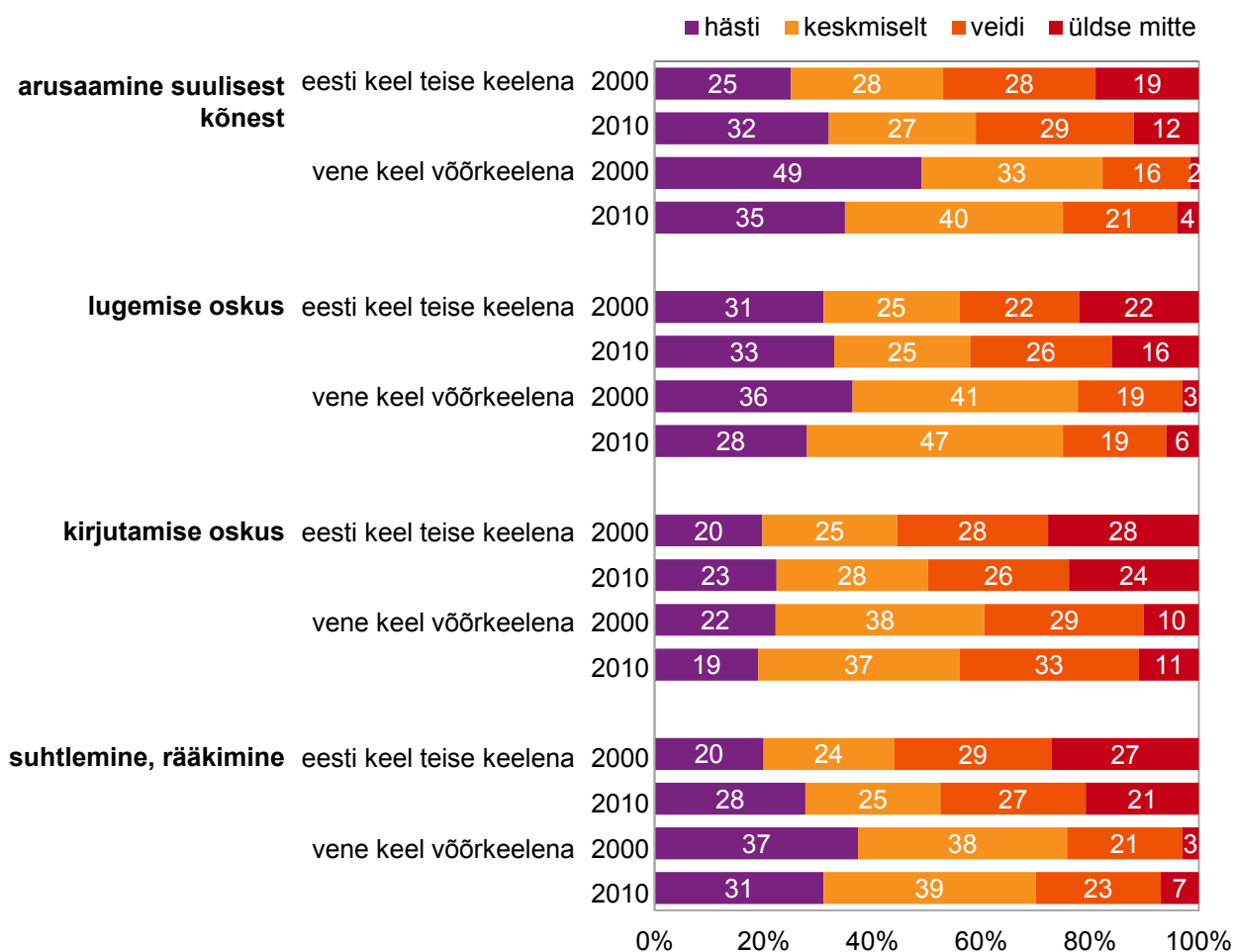
Kodakondsuse profiilide võrdlus näitab, et kümme aastat tagasi eesti keelt mitteosanud kodanike keeleoskus on vahepeal paranenud ning nad on „liikunud“ vähemasti passiivse keeleoskuse taseme rühma. Eesti keelt mitteoskajate rühma moodustavad praegu sisuliselt Venemaa kodanikud ja määratlemata kodakondsusega inimesed.

Kokkuvõtteks võib öelda, et ligikaudu iga kolmas inimene, kelle emakeel ei ole eesti keel, oskab riigikeelt aktiivsel tasandil, st peaks toime tulema ka keerukamat laadi suulise suhtluse ning teatud piires kirjaliku eneseväljenduse ning tekstide lugemisega. Umbes iga teine muu emakeelega inimene oskab riigikeelt peamiselt passiivsel tasemel, st saab eestikeelses keskkonnas ringlevast infost aru ning suudab ka piiratult end väljendada. Muutused toimuvad pisitasa aktiivsema keeleoskuse tekkimise suunas. Viimase kümne aasta jooksul on keeleoskuse arenemist soosinud nii sotsiaal-psühholoogilised tegurid (sotsiaalse mobiilisuse motivatsioon) kui ka struktuursed tegurid (haridussüsteem, loomulik keelekeskkond elukohas). Subjektiivsete hinnangute alusel mõõdetud keeleoskuse trendid on üsna inertsed ja väljendavad eeskätt inimeste keelelist eneseusaldust, mis ei põhine ainult keelelistel (osa)oskustel. Madalama (eksamidipõhise) keeleoskuse tasemega võib kaasneda oma keeleliste võimete ülehindamine, kõrgema keeleoskuse taseme puhul võib esineda pigem oma oskuste alahindamist ja vähest keelelist eneseusaldust.

4.1.2 VÕÕRKEELTE OSKUS JA KASUTUS

Keele ja üldisemaid lõimumispoliitikaid planeerides tuleb arvestada, et eestlaste vene keele oskus on hetkel parem kui valdavalt vene emakeelega vähemuste eesti keele oskus (joonis 4.4). Samas on kümne aasta jooksul toimunud kaks vastupidist protsessi – eestlaste vene keele oskuse tase on tugevasti langenud niihästi noorema, vene keelt halvasti oskava põlvkonna pealetuleku tõttu kui ka vene keele osaoskuste „ununemise“ tõttu nende vähesest rakendatusest vanemates vanuserühmades (vt joonis 4.5 allpool). Keeleliste vähemuste eesti keele kui teise keele oskus on aga paranenud kõigi osaoskuste lõikes.

Joonis 4.4. Vene keele kui võõrkeele oskus (eestlaste seas) ning eesti keele kui teise keele oskus (keeleliste vähemuste seas) 2000 ja 2010

Integratsiooni monitoriing 2011

Eestlaste suhteliselt hea vene keele oskus võib teatud kontekstis (nt Ida-Virumaal) soodustada pigem vene kui eesti keele kasutamist rahvuste-vahelises suhtluses, süvendada eestlaste hirme, toita vene keele kõnelejate (inertset) ebakindlust või mugavust ja lõppkokkuvõttes pärssida aktiivse eesti keele oskuse arengut.

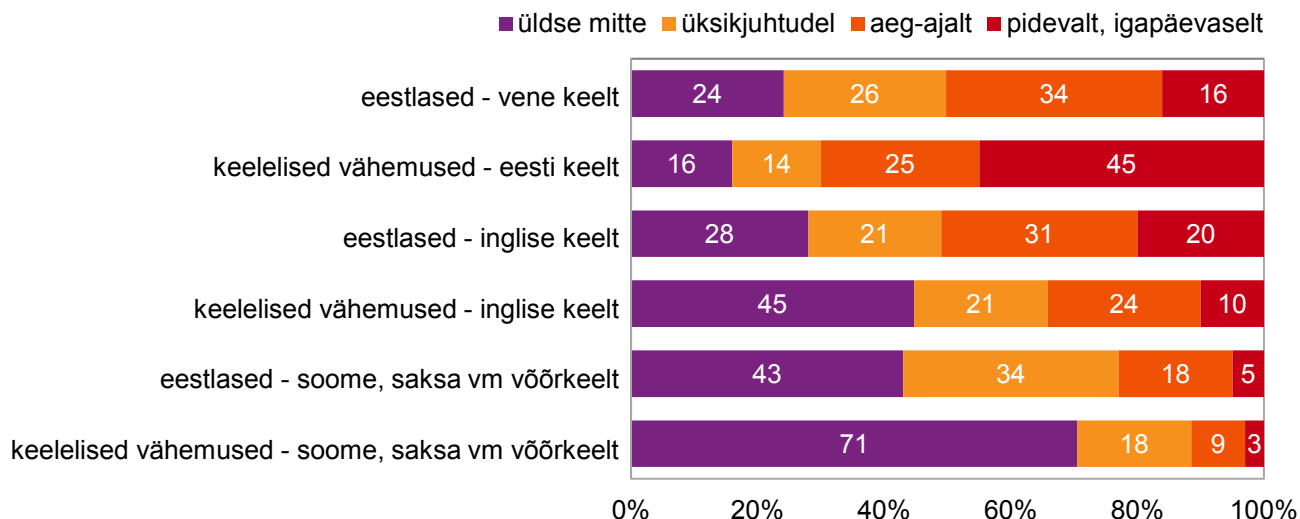
Eestis on kolmest Balti riigist kõige kiiremini vene keele oskus elanikkonna noorendes kadumas – st noored ei julge oma vene keelt kasutada, isegi kui seda koolis õpitakse. Vene keele oskuse nõrgenemine või kadumine nooremate eestlaste seas (vt joonis 4.5) võib ühelt pool küll tekitada suurema surve kasutada ühise suhtluskeelena eesti keelt. Kuid siinkohal tuleb arvestada nooremate vanuserühmade hea (enesehinnangulise) inglise keele oskusega (vt joonis 4.5). Vene noorte seas on enesehinnanguline eesti keele oskus B-võõrkeelena õpitava inglise keelega ligikaudu samal tasemel. Inglise keel on see ühine ressurss, milles oma võimeid usaldatakse. Seega pole välistatud, et teatud olukordades võivad eesti- ja venekeelsed noored valida omavaheliseks suhtlemiseks (kohati) hoopis inglise keele, milles nad mõlemad oma oskusi usaldavad. Praegu on inglise keele roll Eestis kohalike rahvuste vahelises igapäevasuhtluses marginaalne – seda praktikat märkis küsitluses ca 1% vastanuist. Samas töö- ja ärialases suhtluses kasutab inglise keelt või muid võõrkeeli kuni 10% vastavaid kontakte omavatest inimestest.

Joonis 4.5. Inglise, eesti ja vene keele enesehinnanguline oskus vanuserühmades: eestlased ja keelelised vähemused (oma keeleoskust variandiga “valdan vabalt” või “saan aru, räägin, kirjutan” tähistanute osakaal vanuserühmas (=100%))

Kümne aasta jooksul on tunduvalt tõusnud mitte üksnes eesti keele, vaid ka inglise keele staatus tööturul. Kui 2000. aastal leidis keeleliste vähemuste seas 38%, et neil läheb tööl eesti keelt vaja, siis 2010 oli see kasvanud 49%-le. Inglise keele vajadust tööl mõõnis 2000. aastal 11% vähemustest, aastal 2010 aga juba 27%. Eesti keeleliste vähemuste seas hakkab pisitasa välja kujunema keelelise kapitaliseerituse mall, mis eeldab kolme keele valdamist. Eestlaste arvamused tööl vajaminevate keelte osas pole nii palju muutunud: 2000. aastal leidis 40%, et neil läheb tööl vaja vene keelt, ning 21%, et inglise keelt. 2010 olid need osakaalud vastavalt 35% ja 35%.

Eesti keelt kasutavad keelelised vähemused igapäevases suhtluses küllaltki tihti, sagedamini kui eestlased vene keelt. Kui eestlaste igapäevaelus on inglise keele kasutus küllaltki sagedane, siis keelelised vähemused kasutavad inglise keelt igapäevaselt üsna harva (vt joonis 4.6).

Joonis 4.6. Võõrkeelte kasutuse sagedus eestlaste ja keeleliste vähemuste seas

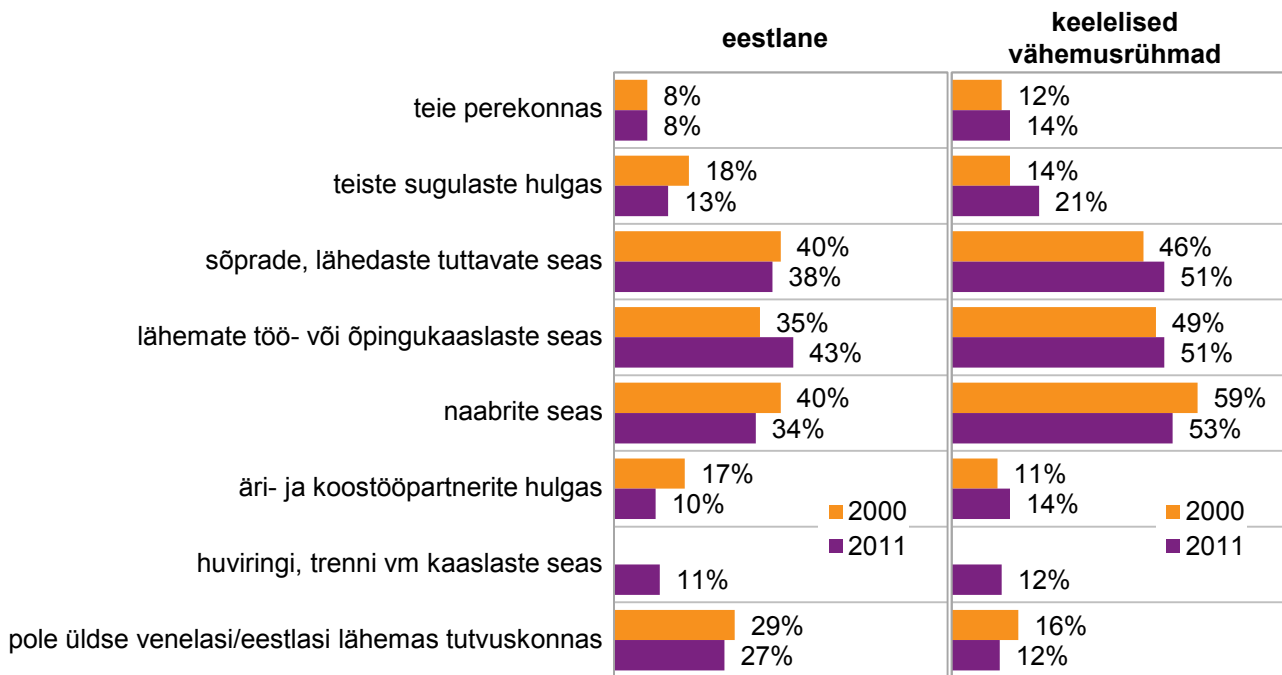
Üldiselt tuleb niihästi keelepoliitika kui ka lõimumispoliitika planeerimisel ja rakendamisel arvestada, et pikemas ajaperspektiivis kujuneb olukord, kus Eestis on mitteformaalselt kasutusel kolm kohalikku keelt – eesti, vene ja inglise keel. See tähendab, et institutsionaalse sekkumise mõjuulatus tõenäoliselt kahaneb ning mõjude avaldumise viisid muutuvad keerukamaks, kuna inimestel on rohkem keelelisi alternatiive ning inglise keele mõjukust määravad pigem globaalsed kui lokaalsed tegurid.

4.1.3 EESTI JA VENE KEELE KASUTUS

Rahvastevaheliste otsekontaktide puhul tehtavad keelevalikud võivad lähtuda niihästi funktsionaalsusest (valitakse see keel, mida partnerid paremini valdavad), kultuurinormidega seotud teguritest (partnerite staatus, suhtlussituatsioon, vestluse teema jms), isiksusespetsiifilistest teguritest, aga ka ühiskonnas või teatud rahvarühmas väljakujunenud suhtlusharjumustest. Nagu eespool selgitatud, on käesolevas uuringus nimetatud keelelisteks strateegiateks inimeste endi poolt määratletud toimimise viise (suhtlus) keele valikul, selle hoidmisel ja vahetusel (mis on omakorda läbipõimunud teiste igapäevaste mõtlemis- ja toimimisviisidega). Küsitluse kaudu neid süvitsi uurida ei saa, teatud määral saab aga piiritleda nende ulatust ja muutumise suunda ühiskonnas ning erinevates rahvarühmades, samuti kombata seoseid teiste sotsiaalsete praktikatega ning ühiskonna struktuursete teguritega.

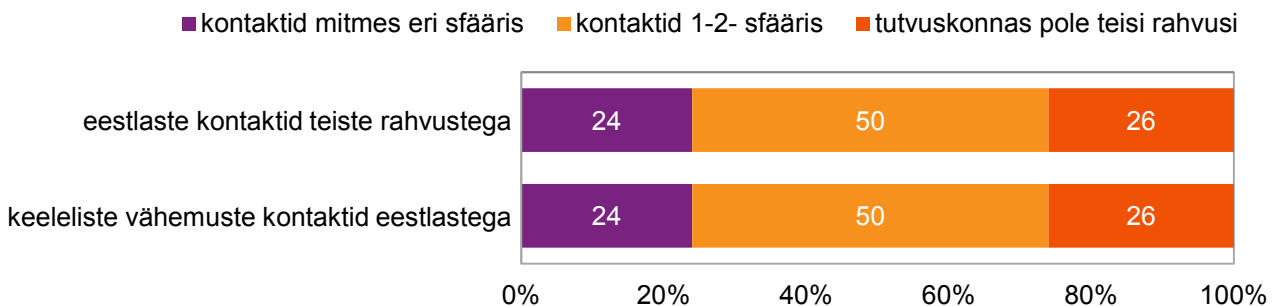
Inimeste keelekasutust kujundab tugevasti nende igapäevane suhtlusring. Eesti ühiskonda iseloomustab – osalt nõukogude aja pärandina – mõõdukas etniline eraldatus tööturul ja haridussfääris, osaliselt linnaruumis, rääkimata geo-majanduslikest enklaavidest Ida-Virumaa tööstuslinnade näol. Need sotsiaalse struktuuri eripärad peegelduvad ka inimeste igapäevase suhtlusringi tasandil, mida kirjeldavad eespool joonised 1.17 ja 1.18. Alloleval joonisel 4.7 on ära toodud kontaktide muutumine rahvuste lõikes viimase kümne aasta jooksul.

Joonis 4.7. Teiste rahvuste olemasolu eestlaste tutvuskonnas; eestlaste olemasolu keeleliste vähemusrühmade esindajate tutvuskonnas 2000 ja 2011

Olulised kontaktide tekkimise kohad on tööturg ja haridussüsteem, ka elupaik/naabruskond, kuigi selle osatähtsus on viimase kümne aasta jooksul vähenenud (ei tunta enam naabreid). Perekondlikul tasandil on kokkupuuteid suhteliselt vähe. Paljude suhtlussfääride puhul võib eestlaste ja vähemuste vastustes täheldada vastupidist trendi – vähemuste hinnangute põhjal suureneb eestlaste arv suhtluskonnas, eestlaste hinnangute järgi aga väheneb. Tegu võib olla ka tajus erisusega – nt eesti keele kasutuse puhul ei teadvustata suhtluspartneri etnilist kuuluvust. On ka võimalus, et (uusi) tutvusi liigitatakse erinevatesse kategooriatesse – kui vähemuste hinnangul on eestlasi juurde tekkinud sõprade-lähedaste tuttavate ringi, siis eestlased tajuvad, et etniliselt heterogeensemaks muutub eeskätt nende (formaalsem) töö- ja õpikeskkond. Isiku tasandil ja suhtlussfääride üleselt annab rahvustevaheliste kontaktide omamise ning heterogeensuse kohta ülevaate joonis 4.8.

Joonis 4.8. Teiste rahvuste hulk tutvuskonnas

Riiklik lõimumiskava seab eemärgiks kontaktide tiheduse suurenemise eestlaste ning teiste rahvuste esindajate vahel (Lõimumiskava 2008–2013: 15). Baastasemeks on võetud 2007. a uuring “Rahvussuhted

ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”, kus kasutati n-ö jooksva⁴ kontaktitiheduse mõõtmise tehnikat – vastajatel paluti meelde tuletada, mitmel korral nad on viimase nädala jooksul suhelnud teistest rahvustest inimestega. Sama küsimise viisi on kasutatud ka käesolevas uuringus ning tabel 4.4 toob ära võrdlevad andmed, taustaks ka 2008. aasta andmed. Tabelist 4.3 nähtub eesmärgiks seatule hoopis vastupidine tendents – nädala jooksul teiste rahvustega kokkupuudet mitteomavate (mittemäletavate) inimeste arv on võrreldes 2007. aasta juuliga suurenenud ning ka kontaktide arv on vähenenud. Kindlasti mõjutab kontaktide arvu ka küsitluse läbiviimise aeg – nt juulis, mis on traditsiooniline puhkustekuu, võivad inimesed liikuda ringi n-ö ebatüüpilistes keskkondades ning ka partnerite ring võib olla heterogeensem. Seetõttu on edasistes uuringutes soovitatav jälgida kogu trendi, mis haarab ka 2008. aasta küsitlust märtsis–aprillis. Kuid võttes arvesse ka joonisel 4.6 ära toodud tulemusi, võib teha siiski järelduse, et eestlaste seas on rahvuste-vaheliste kontaktide ring pigem koomale tõmbunud kui laienenud. Regulaarsed, sagedased, pikemat/tähtsamat kommunikatsiooni kandvad suhtlussituatsioonid on muutunud harvemaks.

Tabel 4.3. Kontaktid eestlaste ja venekeelsete inimeste vahel, mõõdetuna ühe jooksva nädala kohta, 2007, 2008 ja 2011

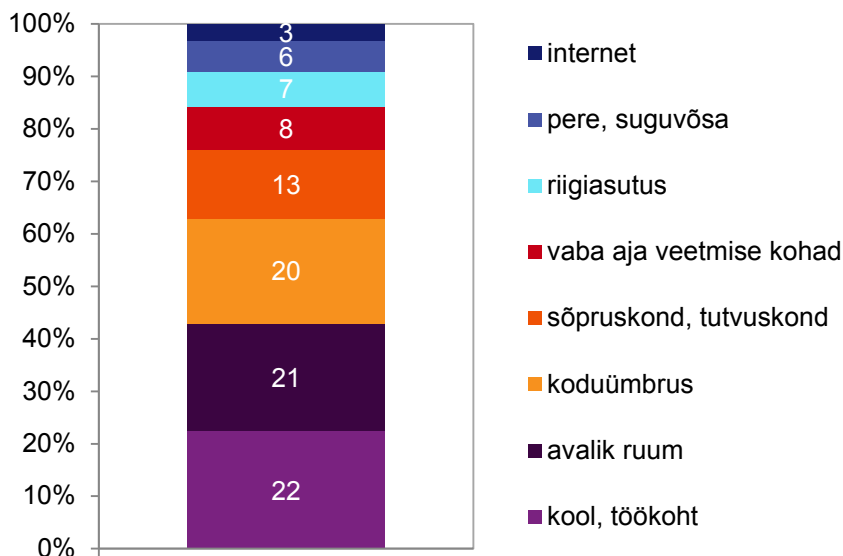
Palun meenutage, kas Te olete viimase nädala jooksul suhelnud venelastega jt vene keelt kõnelevate inimestega? /eestlastega?		vastaja emakeel	
		eesti	vene vm
pole olnud suhtlemist, ei meenu ühtegi kontakti	juuli 2007	31	14
	märts–aprill 2008	41	33
	oktoober 2011	45	20
on olnud vähesel määral kontakte (1–2 korda)	juuli 2007	31	22
	märts–aprill 2008	27	21
	oktoober 2011	24	22
on olnud mitmeid kontakte (3–5 korda)	juuli 2007	16	21
	märts–aprill 2008	12	11
	oktoober 2011	10	14
on olnud palju kontakte (6 või enam korda)	juuli 2007	19	40
	märts–aprill 2008	13	30
	oktoober 2011	20	43
ei mäleta	juuli 2007	3	3
	märts–aprill 2008	7	5
	oktoober 2011	1	0

Allikad: 2007 – „Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”, Rahvastikuministri büroo /Saar Poll; Integratsiooni monitoriing 2008.

Aruande peatükis 1.3.1 on kirjeldatud suhtluse sfäärid, tuues olulise suhtluskeskkonnana välja töö- ja koolikeskkonna. Joonis 4.9 toob ära nädala jooksul tekkinud kontaktide sfäärid, mille osakaal kontaktikohana on kalkuleeritud kõigi, nii eestlaste kui ka keeleliste vähemuste poolt äramärgitud jooksva nädala suhtlusjuhtumite baasil (vastused küsimusele, kus, millises situatsioonis toimus suhtlemine eestlaste/teiste rahvustega). Osakaalud on tinglikud, kuna küsitluses kasutatud situatsioonide-sfääride loetelu pole kindlasti mitte ammendav ega vasta kõigile elus ettetulevatele võimalustele, kuid annavad siiski ligikaudse pildi erinevate tegevussfääride suhtelise olulisuse kohta rahvustevaheliste kontaktide keskkonnana.

4 Küsides viimase nädala kohta, on suurem tõenäosus, et vastaja tugineb vastates episoodilisele mälule ehk loendab tõesti mõttes ära konkreetsed juhtumid. Kui küsida pikema aja kohta või harjumuste kohta üldiselt, mõjutavad vastust rohkem vastaja hoiakud ehk veendumused selle kohta, kuidas on tema arvates „õige” toimimise viis. Selline küsimise viis sobibki eeskätt trendi mõõtmiseks, mitte kontaktide olemasolu ulatuse üle otsustamiseks absoluutses mõttes.

Joonis 4.9. Levinud rahvustevahelise suhtluse situatsioonid ja sfäärid

Millises keeles aga suheldakse rahvustevaheliste kontaktide puhul? Tabel 4.4 toob ära vastajate poolt äramärgitud suhtluskeele(d) mõningates suhtlusolukordades 1997 ja 2011. Kuna 1997. aasta uuring viidi läbi 15–40aastaste vene emakeelega suuremate linnade elanike seas, siis on 2011. aasta uuringus moodustatud samade kriteeriumide alusel võrreldav alavalim lisaks üldisele keeleliste vähemuste valimile. Nihe eesti keele laialdasemas kasutuses nooremates vanuserühmades on hästi märgatav – vähenenud on ainult või valdavalt vene keele kasutamine ning vastvalt suurenenud eesti keele (kaas)kasutamine. Suuremad muutused on toimunud töö- ja õpingute sfääris, samuti ka huvitegevuse tasandil (kuigi huvitegevuse harrastajaid on vähe), sagenenud on eestikeelne suhtlemine eestlastest sõprade, tuttavate ja naabritega. Suhtlemistavad ametlikes situatsioonides on muutunud vähem, kuigi suhtlussituatsioonid on ju tõenäoliselt piiratumad ja keelelises mõttes lihtsamad. Ilmselt mängivad suhtluskeele valikul olulisemat rolli situatsiooni ja partneri tunnetus (võimusuhted) ning ka juba väljakujunenud rutiinid, mida pole põhjust muuta.

Tabel 4.4. Erinevate partneritega ja erinevates situatsioonides kasutatav suhtluskeel/keeled 15–40aastaste venekeelsete linnaelanike seas 1997 ja 2011

	ainult vene keeles		rohkem vene keeles		võrdselt mõlemas keeles		rohkem või ainult eesti keeles	
	1997	2011	1997	2011	1997	2011	1997	2011
sõpradega	48	39	18	19	20	20	14	22
kaaslastega klubis, trennis jm	54	22	12	19	22	27	12	32
naabritega	56	35	16	21	18,5	22	10	22
klassi- või töökaaslastega	56	21	18	21	15,5	27	8	31
ametnikega riigiasutuses	39	33	15	13	20	9	26,5	29

Allikad: 1997 "Vene noored Eestis" (VERA-projekt & Emor), Integratsiooni monitoring 2011

Ligikaudse hinnangu⁵ alusel on eesti ja läti keele kasutus keeleliste vähemuste seas teise keelena enam-vähem võrdse sagedusega niihästi avalikus ruumis (tänaval), töökohtadel kui ka sõprade ja pereringis⁶. Töö juures kasutab riigikeelt hinnanguliselt kolmandik, privaatsfääris (sõprade või pereringis) hinnanguliselt iga kuues-seitsmes. Andmed viitavad, et Eesti keeleliste vähemuste seas on valmisolek kasutada riigikeelt avalikus ruumis, tänaval ja teenindussfääris suheldes mõnevõrra suurem – ligikaudu iga viies on valmis alustama suhtlust kohe eesti keeles (ca 20%) või eesti keelele üle minema (ca 25%). Lätis väidab vaid 25%, et kasutab avalikus ruumis suhtlemiseks läti keelt.

Käesolevas uuringus küsiti, a) millises keeles pöörduetakse suhtluse algatajana võõra poole kaubanduses-teeninduses (st kliendi rollis); riigiasutuses (st kodaniku või avalike teenuste tarbija rollis) ning juhukontaktides tänaval, bussis, pargis jm avalikus ruumis; ning b) millises keeles jätkatakse, kui partner vastab pöördumise keeles, kuid on aru saada, et see pole tema emakeel/põhikeel. Ülevaate kontakti alustamise ja vestluse jätkamise keelevalikute kohta nii eestlaste kui ka keeleliste vähemuste seas avalikus ruumis annab joonis 4.10. Selle koostamisel on aluseks võetud küsitluse kaalutud koguvalim, st see kajastab eestlaste ja keeleliste vähemuste proportsioone täiskasvanud elanikkonnas.

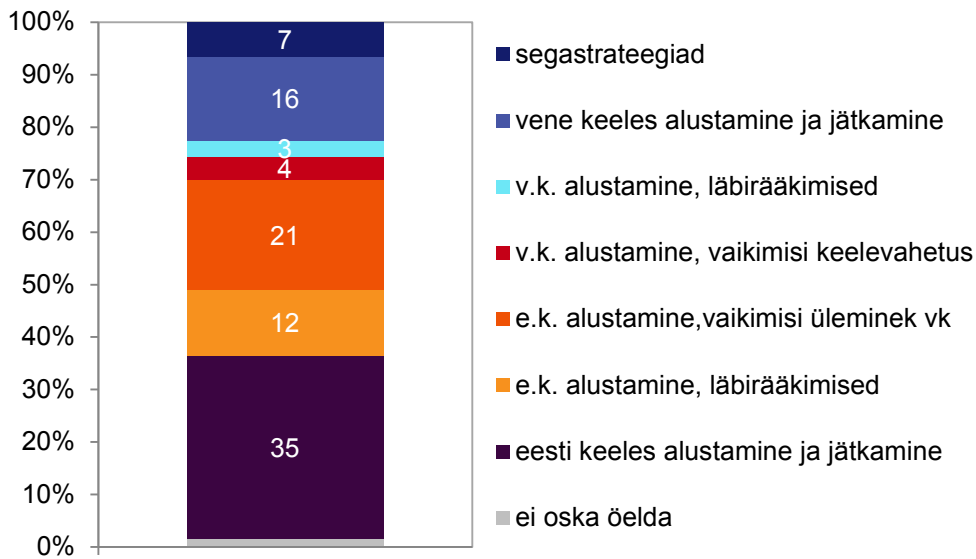
Joonis ei ole koostatud interaktsioonide baasil (see nõuaks teistsugust andmekogumismetoodikat), vaid annab ülevaate ikkagi vaid Eesti elanike potentsiaalsete (teoreetiliste) toimimisviiside kohta. Pole välistatud, et inimene, kes küsitluses deklareerib, et ta alustab alati kontakti eesti keeles ning ka jätkab eesti keeles, kontakti (nt infovahetuse) toimimise nimel realselt ka vene keelele üle läheb. Samas näitab korrelatsioonianalüüs siiski märkimisväärset seost keeleoskuse ning küsitluses deklareeritud vestlusstrateegiatega vahel. Seega võib arvata, et strateegiavalikuid piiravad ka reaalsed keeleoskused, seda eriti just keeleliste vähemuste puhul.

Strateegiate kandjate vahel võivad moodustuda eri tüüpi interaktsioonid sõltuvalt sellest, kas üks või mõelmad partneritest on valmis keelevahetuseks. Teatud juhtudel võib tulemuseks olla ka kontakti lõpetamine. Eestlaste valmisolek kohe või pärast läbirääkimisi vene keelele üle minna on küllaltki laialt levinud – väga üldistatult öeldes (kontakti tõenäosust määravaid tegureid mitte arvesse võttes) võib vene keelt kõnelev inimene igal teisel juhul sattuda eestlasest vestluspartnerile, kellega ta saab soovi korral suhtlust jätkata vene keeles isegi juhul, kui ta vastab või püüab vastata eesti keeles.

5 Tegemist on väga ligikaudsete arvestustega. Kui Läti küsitluses küsiti kõigilt vastajatelt, millist keelt nad kasutavad tööl, sõpradega suheldes, tänaval ja pereringis, siis Eestis on küsitud täpsemalt, suhtlemisharjumuste kohta eestlastest vestluspartneritega. Eraldi on küsitud eestlaste olemasolu kohta erinevates suhtlemisfäärides. Eesti andmed on seetõttu saadud mitmete teisenduste teel ning on käsitletavad ligikaudsete indikatsioonidena. Teisenduste käik on olnud järgmine: kui 51% venekeelseid on vastanud, et neil on eestlastest töökaaslastega, ning omakorda 50% neist on vastanud, et suhtlevad eestlastest töökaaslastega (ainult, peamiselt või võrdselt vene keelega) eesti keeles, siis on arvestatud, et vähemalt 25% kasutab töö juures eesti keelt. Tõenäoliselt on see osakaal aga mõnevõrra suurem, kuna paljudel töökohtadel on vaja suhelda ka näiteks eestlastest klientidega.

6 Seda, et Eestis ja Lätis on riigikeele kasutuse määr ja aktiivsus keeleliste vähemuste seas ligikaudu võrdne, näitab ka 2005. a Eurobaromeetri uuringu andmete analüüs.

Joonis 4.10. Avalikus ruumis pöördumise keelevalik ning edasine strateegia teiskeelse partneri puhul (kes vastab samas keeles, milles on pöördutud)

4.1.4 SIHTRÜHMAD KEELEKASUTUSE JÄRGI

Vastuste baasil suhtlustrateegiaid kirjeldavatele üksiktunnustele⁷ kalkuleeriti akumulieritud indekstunnused (eestikeelse suhtlemise sagedus, venekeelse suhtlemise sagedus ning kahe keele võrdse kasutuse sagedus). Indekstunnuste omavaheliste kombinatsioonide baasil on moodustatud järgmised suhtlusstrateegiate rühmad nii eestlaste kui ka keeleliste vähemuste seas:

- eesti keele hoidmise strateegia suhtluses eestlastega. St enamikus situatsioonides püüab inimene hakkama saada ainult eesti keelega, avalikus ruumis alustab kontakti eesti keeles;
- eesti keele dominandiga, kahe keele kasutuse strateegia. Inimene kasutab kaht keelt situatsiooniti/partneriti varieeruvalt, kuid domineerib siiski eesti keele valik. Avalikus ruumis alustab kontakti sagedamini eesti keeles, teeb vaikimisi keelevahetuse sõltuvalt partneri keelest;
- kahe keele kasutamise strateegia. St kõneleja varieerib laiemas ulatuses keeli kas ühe suhtlussituatsiooni piires või erinevate situatsioonide/partnerite vahel nii avalikus kui ka privaatsfääris, enamasti teeb vaikimisi keelevahetuse sõltuvalt partneri keelest;
- vene keele dominandiga, kahe keele kasutuse strateegia tähendab rahvuste-vahelistes kontaktides peamiselt vene keele kasutamist, sagedast vene keeles vestluse alustamist ning valmisolekut partneri soovi korral keelt vahetada avaliku ruumi kontaktides;
- vene keele hoidmise strateegia tähendab, et inimene kõneleb ainult vene keeles nii vestluse jooksul kui ka alustab vene keeles kontakti avalikus ruumis ning jätkab vene keeles ka juhul, kui selgub, et see pole partneri jaoks emakeel või peamine kõnekeel.

Erinevate strateegiate kandjate ligikaudne osakaal eestlaste ning keeleliste vähemuste seas on ära toodud joonisel 4.11. Siit nähtub, et nii eestlaste kui ka keeleliste vähemusrühmade esindajate seas on levinud oma (ema)keele vestluses hoidmise strateegia, mis reaalses suhtlusolukorras võib muutuda, juhul

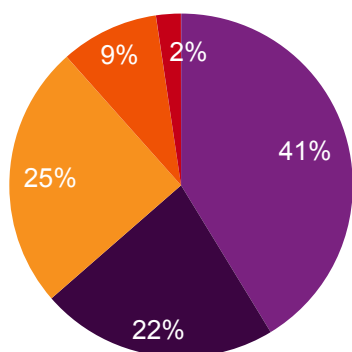
⁷ Nagu eespool selgitatud, küsiti käesolevas uuringus, millises keeles suhtleb vastaja eestlasest partneriga, kas ainult eesti keeles, sagedamini eesti keeles, võrdselt nii eesti kui vene keeles, sagedamini vene keeles, ainult vene keeles või inglise keeles. Samuti küsiti, a) millises keeles pöördutakse suhtluse algatajana võõra poole; ning b) millises keeles jätkatakse, kui partner vastab pöördumise keeles, kuid on aru saada, et see pole tema emakeel/põhikeel.

kui keelelised ressursid seda võimaldavad. Nagu oli näha joonistelt 4.5 ja 4.6, on eestlaste keelelised ressursid mõnevõrra paremad ja seega ka võimalus strateegiaid varieerida. Küllaltki suur segastrateegiatega või emma-kumma keele dominantsiga strateegiatega kasutajate osakaal eestlaste seas selle võimaluse kasutusele ka viitab. Mis juhtub siis, kui suhtlema satuvad inimesed, kellest kumbki on valmis/suuteline rääkima ainult oma keeles? Teoreetiliselt on võimalik variant, et kumbki partner jätkab oma keeles, kuna passiivne keeleoskus on küllaltki levinud. Aga tulemuseks võib olla ka juba eespool viidatud kontakti lõpetamine. Mitte üksnes vähesed kontaktid ei piira ka keeleoskuse teket, vaid ka vastupidi – vähene keeleoskus ning sellest tingitud jäigad suhtlusstrateegiad võivad piirata rahvustevaheliste kontaktide teket ja arengut.

Joonis 4.11. Küsitlusandmete baasil konstrueeritud suhtlusstrateegiad rahvustevahelistes suhtlusolukordades

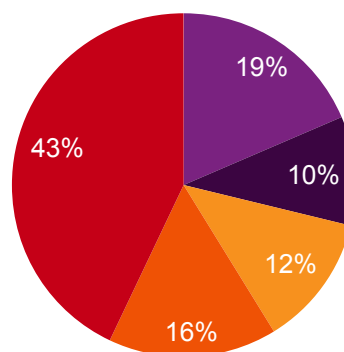
eestlaste suhtlusstrateegiad venekeelsete partneritega

- e.k. hoidmine
- e.k. dominants
- segastrateegiad
- v.k. dominants
- v.k. hoidmine

keeleliste vähemuste suhtlusstrateegiad eestlastega

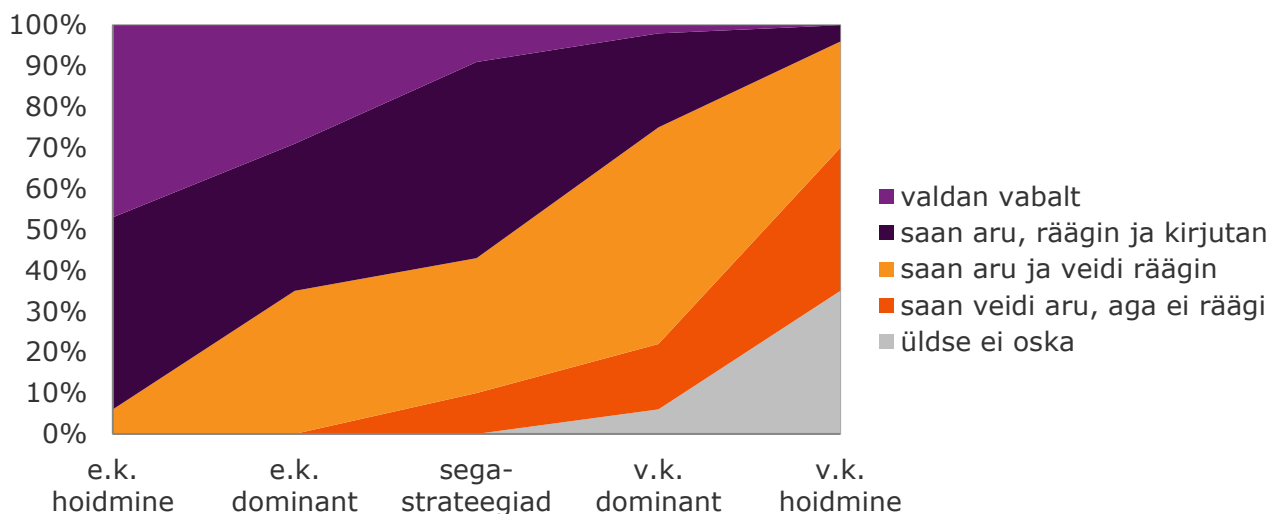
- eesti keele hoidmine
- eesti keele dominant
- segastrateegia
- vene keele dominant
- vene keele hoidmine

Järgnevalt analüüsin lähemalt erinevate suhtlusstrateegiatega kandjaid keeleliste vähemuste seas – nende keeleoskust, sotsiodemograafilist tausta ning strateegiatega seoseid teiste sotsiaalsete, lõimumisprotsessi seisukohalt oluliste hoiakute ja praktikatega.

Joonis 4.11 näitab, milline on eesti keele oskus erinevate suhtlusstrateegiatega puhul ehk siis, kuidas on keelevalikud suhtluses eestlastega tingitud keelelistest ning mil määral muudest teguritest, pidades silmas asjaolu, et enesehinnanguline keeleoskus ise võib olla subjektiivne näitaja (vt nt joonis 4.3). Üldiselt on keelekasutuse strateegiad eestlastega suheldes siiski üsna loogiliselt seotud keeleliste ressursidega – näiteks vene keele hoidmise strateegia kasutajatel ongi enda hinnangul peamiselt passiivne keeleoskus. Samas ka märkimisväärsel osal nii vene kui ka eesti keelt varieerivalt kasutataval inimestel on enda hinnangul peamiselt passiivne keeleoskus. Aktiivse keeleoskuse puhul siiski varieeritakse suhtluskeelt partneriti/situatsiooniti; suure osa vestlus(t)e jooksul eesti keele kasutamine (eesti keele hoidmise strateegia) eeldab sageli juba eesti keele vaba valdamist.

Joonis 4.12. Eesti keele enesehinnanguline oskus ning eestlastega suhtluse strateegiad keeleliste vähemuste esindajate seas

Üldiselt on keeleoskuse ning suhtlusstrateegiade vahelised seosed küll selged, kuid tugevamad siiski pigem äärmuste (eesti või vene keele hoidmine) puhul. Kahe keele varieerimise strateegiate puhul mängivad olulist rolli ka muud, ühiskonna struktuuri kätketud või teiste sotsiaalsete praktikatega haakuvad tegurid.

Eesti keele hoidmise strateegia on keskmisest enam levinud maal ja väikelinnades, kus eestlaste osakaal suurem, ning nooremate seas, kes tõenäolisemalt suhtlevad ka nooremate eestlastega (kelle vene keele oskus on kehv), samuti kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega inimeste seas, kelle jaoks eesti keele hoidmine vestlustes võib olla ka tugevasti motiveeritud. Vene keele hoidmise strateegia on enam levinud Ida-Viru linnades ning vanemas vanuserühmas, kelle puhul eesti keele omandamist läbi kasutuskogemuse ei soosi ilmselt ei ealised ega ka elukeskkonna tegurid. Kahe keele (erineval määral) varieerimise strateegiad on levinumad Tallinnas, kus suhtluse ja kontaktide ruum on ka tõenäoliselt kõige heterogeensem. Oskustöölise seas on levinum eesti keele dominantiga suhtlusstrateegia, spetsialistid ja ametnikud varieerivad eesti ja vene keele kasutust ulatuslikumalt (segastrateegiad). Vene keele dominantiga suhtlusstrateegia kandjate rühmas oli üllatuslikult keskmisest rohkem õpilasi ja üliõpilasi – see näitab, et kooli keeleõpe ei soodusta piisavalt omandatava keele „järeleproovimist“ realses suhtluses.

Tabel 4.5. Keeleliste vähemuste suhtlusstrateegiade sotsiaal-demograafilised eripärad

e.k. hoidmine	e.k. dominant	segastrateegia	v.k. dominant	v.k. hoidmine
sagedasem maal ja väikelinnades nooremas vanuserühmas (kuni 30), kõrgema objektiivse ja subjektiivse sotsmaj staatusega	sagedasem Tallinnas, keskmises vanuserühmas (30–55), keskmise sotsmaj enesehinnanguga rühmas; spetsialistide, ametnike ning tööliste seas	sagedasem Tallinnas ja väiksemates linnades, keskmise sotsmaj enesehinnanguga rühmas; spetsialistide ning ametnike seas	sagedasem Tallinnas, rühmas keskmisest vähem töölisi, rohkem (üli)õpilasi	sagedasem: Ida-Viru linnades, vanemas vanuserühmas (56+), madalama objektiivse ja subjektiivse sotsmaj staatusega

Keeleliste strateegiade seosed muude sotsiaalsete praktikate ning hoiakutega on üldistatud kujul ära toodud tabelis 4.6. Selge ja süstemaatiline seos ilmneb eesti keele (sagedasema) kasutuse ning võrkeelte oskuse, enesehinnangulise informeerituse, eestikeelsete meediakanalite kasutuse/olulisuse, tuttavate eestlaste olemasolu vahel. Sagedasema eesti keele kasutusega rühmade lõimumine avalikku inforuumi on tugevam. Eesti venekeelsed meediakanalid on olulisemad ja usaldusväärsemad domineerivalt vene keeles

suhtlejate või segastrateegiaid kasutavate inimeste sihtrühmas. Meedia rolli lõimumisel tähtsustab keskmisest sagedamini eesti keele dominandiga rühm. Ainult vene keeles suhtlevad inimesed on pigem orienteeritud Venemaa meediale, kuigi suhtuvad kõikides meediakanalites avaldatud infosse pigem skeptiliselt. Teatud määral näitab haaratust Venemaa inforuumi ka tähtpäevade tähistamine – eesti keelt sagedamini kasutajate rühmad tähistavad neid keskmisest harvemini ning ainult või domineerivalt vene keelt kasutavad rühmad keskmisest sagedamini (tähtpäevadest on lähemalt juttu ptk 4.2.5).

Valdavalt eesti keeles suhtlevad inimesed on tööturul võrdlemisi enesekindlad, kuigi majanduskriis neid siiski veidi mõjutas. Samuti on nad suhteliselt rahul haridusvõimalustega Eestis. Kriitilisem on segastrateegiaid rakendav rühm, kuid nende jaoks on haridus üldiselt vähem oluline.

Poliitiliselt kõige aktiivsem ja samas kõige kriitilisem on segastrateegiaid rakendav rühm, kes usaldab keskmisest harvemini institutsioone ning kelle tööelu on majanduskriis keskmisest tugevamalt mõjutanud. Poliitiliselt kõige passiivsem ning vähem usaldavam on ainult vene keelt kasutav rühm, kes hindab madalalt oma informeeritust ning kelle haaratus info- ja kontaktide ruumi on väga väike.

**Tabel 4.6. Keeleliste vähemuste suhtlusstrateegiate seosed teiste sotsiaalsete praktikate ning hoia-
kutega. Seosekordaja Cramer'i V tulemused, ** p<.001, * p<.01**

	e.k. hoidmine	e.k. dominant	segastrateegia	v.k. dominant	v.k. hoidmine
keelteoskus	0,424** laialdane	0,209** laialdane	0,183** keskmine	0,167** vähene	0,598** vähene
informeeritus	0,181** hea	0,155** hea			0,189** halb
eestikeelsete meediakanalite olulisus	0,407** olulised	0,139* olulised	0,156** olulised		0,534** mitteolulised
Eesti venekeelsete meediakanalite olulisus	0,132* väheolulised			0,146* olulised	
Venemaa meediakanalite olulisus	0,262** väheolulised				
eestikeelsete meediakanalite usaldamine	0,432** usaldab	0,145* usaldab	0,183** usaldab		0,605** ei usalda
Eesti venekeelsete meediakanalite usaldamine				0,141* usaldab	0,180** pigem ei usalda
Venemaa meediakanalite usaldamine	0,131* pigem ei usalda				0,145* mõõdukas usaldus
teemahuvide mitmekülgsus			0,146* kitsas		0,177** kitsas
meedia rolli tähtsustamine lõimumises	0,131* vähetähtis	0,122* tähtis			
Venemaa riiklike tähtpäevade tähistamine	0,625** ei tähista	0,139* tähistab harva			0,313** tähistab
vene rahvakalendri tähtpäevade tähistamine	0,647** ei tähista	0,151** tähistab harva			0,345** tähistab
eestlaste hulk tutvuskonnas	0,134* palju	0,237** palju			0,432* ei ole,vähe
eestlastega suhtlemise mitmekesisus	0,404** suur	0,145* suur			0,388** vähene

* Tulemust pole ära toodud, kui seosekordaja pole statistiliselt oluline. Kordaja all on sõnaliselt ära toodud keskmisest sagedasem vastusevariant antud alarühmas

Tabel 4.6. (jätk) Keeleliste vähemuste suhtlusstrateegiatega seosed teiste sotsiaalsete praktikate ning hoiakutega. Seosekordaja Cramer'i V tulemused, ** p≤.001, * p≤.01

	e.k. hoidmine	e.k. dominant	segastrateegia	v.k. dominant	v.k. hoidmine
rahvuslikul pinnal kokkupõrked eestlastega	0,085* olnud				0,109* ei ole
lõimumine: haaratus info- ja kontaktide ruumi, usaldus, tulevik Eestis	0,304** tugev	0,149** tugev			0,330** nõrk
poliitiline aktiivsus (aktsioonides osalemine)	0,167** mõõdukas	0,129* suur	0,154** suur	0,130* mõõdukas	0,236** ei osale
valimistest osavõtt	0,184** aktiivne		0,118* aktiivne		0,229** passiivne
institutsioonide mitteusaldamine	0,185** vähene		0,151* suur		0,191** suur
osavõtt kultuuri ja spordi suurritustest	0,133** osaleb				0,234** ei osale
kvaliteetse hariduse kättesaadavus venekeelsetele noortele	0,143** kättesaadav		0,131* ei ole kättesaadav		
haridusse investeerimise olulisaks pidamine	0,166** oluline		0,124* väheoluline		
majanduskriisi negatiivne mõju töökohale		0,119* mõjutas veidi	0,137* mõjutas		0,141** puudub
uue töökoha saamise võimalused	0,128* head				0,181** piiratud
etnokultuurilise identiteedi tugevus	0,228** nõrk				0,147* tugev
soov Eestist lahkuda					0,190** puudub

* Tulemust pole ära toodud, kui seosekordaja pole statistiliselt oluline. Kordaja all on sõnaliselt ära toodud keskmisest sagedasem vastusevariant antud alarühmas

Etnokultuurilise identiteedi (lähemalt peatükis 4.2) puhul ilmnevad tugevamad seosed keelekasutuse strateegiatega poolest vastandlikes rühmades – mida valdavam on eesti keele kasutamine, seda vähem oluline on etnokultuuriline identiteet (sh nt vene rahvakalendri tähtpäevade tähistamine) ning vastupidi – mida „venekeelsemad“ on suhtluspraktikad, seda tugevam on etnokultuuriline identiteet.

Seoseanalüüs ei võimalda otsustada põhjuslike seoste üle (mis on millest tingitud), kuid seos sagedase eestikeelse suhtlemise ja nõrgema etnokultuurilise identiteedi vahel on olemas. Üldiselt kinnitab ülaloodud seoseanalüüs eeldust, et eesti keele oskus ja praktiseerimine aitab ühises eestikeelses avalikus ruumis osaluse kaudu arendada eeskätt kodanikuidentiteeti.

Tabel 4.7. Vene keele (emakeelena) kõnelejate väidetavad keelelised strateegiad eestlasest partneriga suheldes 1997 ning 2011

Strateegiatega osakaalud on kalkuleeritud akumuleeritud individuaalsete indekstunnuste baasil: 1997. aastal 12 erinevat partnerit ning situatsiooni; 2011. aastal 11 erinevat partnerit ning situatsiooni	15–40 a linnaelanikud*		keelelised vähemused kokku
	1997	2011	2011
Eesti keele hoidmise strateegia suhtluses eestlastega: enamikus situatsioonides püüab hakkama saada ainult eesti keelega, avalikus ruumis alustab kontakti eesti keeles**	7	16	19
Eesti keele dominantiga, kahe keele kasutuse strateegia (kasutab kaht keelt situatsiooni/partneriti varieeruvalt, kuid domineerib siiski eesti keele valik. Avalikus ruumis alustab kontakti sagedamini eesti keeles, teeb vaikumisi keelevahetuse sõltuvalt partneri keelest**)	10	17	10
Kahe keele kasutamise strateegia suhtluses eestlastega: varieerib laiemas ulatuses keeli kas ühe suhtlussituatsiooni piires või erinevate situatsioonide/partnerite vahel nii avalikus kui ka privaatsfääris, enamasti teeb vaikumisi keelevahetuse sõltuvalt partneri keelest**	20	16	12
Vene keele dominantiga, kahe keele kasutuse strateegia: peamiselt vene keele kasutamine, sagedane vene keeles vestluse alustamine** ning valmisolek partneri soovi korral keelt vahetada avaliku ruumi kontaktides**	18	18	16
Vene keele hoidmise strateegia suhtluses eestlastega: vene keele kasutamine, vene keeles vestluse alustamine ning jätkamine avaliku ruumi kontaktides**	48	33	43

* 1997. a küsitluses Tallinn, Tartu, Narva, Kohtla-Järve/Jõhvi, Haapsalu ja Valga; 2011 küsitluses Tallinn, Tartu, Narva, Kohtla-Järve/Jõhvi

** Ainult 2011. a küsimused ankeedis: Mis keeles alustate vestlust inimesega, kelle rahvust/keelt Te ei tea? Mis keeles jätkate suhtlemist juhul, kui partner vastab Teile vene keeles, kuid tema kõnest on aru saada, et see pole talle emakeel või peamine keel? Allikad: 1997 "Vene noored Eestis" (VERA-projekt & Emor), Integratsiooni monitooring 2011.

Tabel 4.7 toob ära ligikaudse⁸ trendi keelekasutuse strateegiates 1997–2011. a 15–40aastaste linnaelanike alavalimil, samuti võrdlusena juurde 2011. aasta vähemuste koguvalimi andmed (vt ka joonis 4.11). Sellest nähtub selge eesti keele kasutuse sagenemise tendents ning ainult venekeelse suhtluse vähenemine rahvustevahelistes kontaktides 14 aasta jooksul.

Noorema venekeelse elanikkonna seas on kahe keele kasutuse strateegiad – kas siis eesti keele dominantiga või keeli enam-vähem võrdsel määral varieerides – levinumad.

4.2 Etnokultuuriline identiteet ning selle seosed keeleoskuse ja kodanikuidentiteediga

Riiklik lõimumiskava rõhutab, et lõimumisprotsessi lõppsihiks on tugeva Eesti riigi identiteediga, ühiseid demokraatlikke väärtusi jagava ning avalikus sfääris eesti keeles suhtleva püsirahvastikuga kultuuriliselt mitmekesine ühiskond (Lõimumiskava, lk 3). Konkreetsemalt tuuakse välja eesmärk, et Eestis elavatele muukeelsetele elanikele ja uusimmigrantidele on loodud võimalused oma emakeelt ja kultuuri tundma õppida, sellega tegeleda ja oma etnilis-keeleline identiteet säilitada ning seda tutvustada (Lõimumiskava, lk 20). Peamiseks indikaatoriks on määratletud aktiivselt tegutsevate muukeelsete

8 Ligikaudse seetõttu, et 1997 ning 2011 on küsimise tehnikad olnud veidi erinevad. Nii 1997 kui ka käesolevas uuringus küsiti, millises keeles suhtleb vastaja eestlasest partneriga, kas ainult eesti keeles, sagedamini eesti keeles, võrdselt nii eesti kui vene keeles, sagedamini vene keeles või ainult vene keeles (2011 lisandus ka variant inglise keeles). Sama skaalaga küsiti 1997. aastal 11 erineva suhtlussituatsiooni või partneri kohta, 2011. aastal 11 situatsiooni/partneri kohta. 2011. aasta küsitlus sisaldas lisaks veel ka küsimusi selle kohta, millises keeles pöörduetakse suhtluse algatajana ning millises keeles jätkatakse, kui partner vastab pöördumise keeles, kuid on aru saada, et see pole tema emakeel/põhikeel.

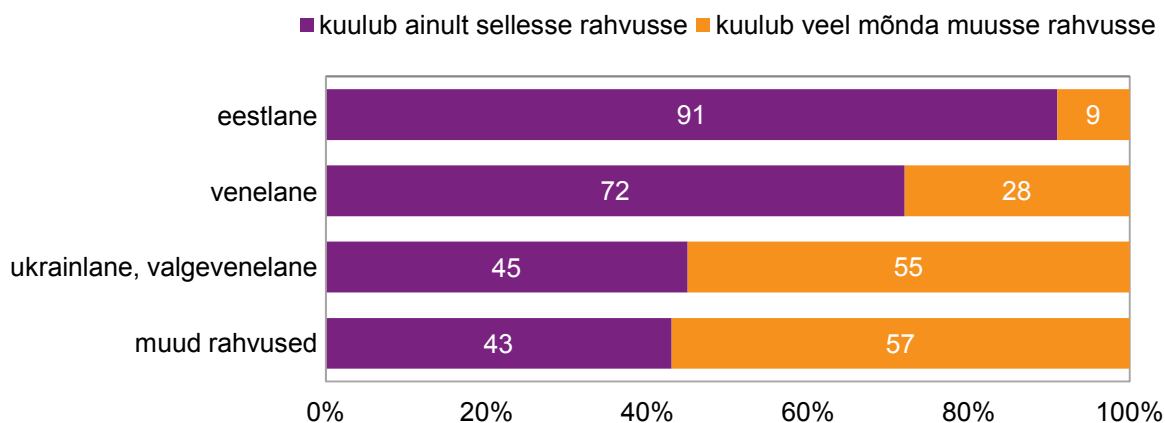
kultuuriseltside ja muude organisatsioonide arv, mis saavad riigilt toetust. Seega on seatud eesmärgiks olemasoleva identiteedi säilitamine, nähes peamise instrumendina kultuuriseltse. Võetud ülesannete fookus on võrdlemisi kitsas ja konkreetne. Järgnevas alapeatükis analüüsitakse, kuidas see eesmärk ning meetmed võiks asetuda Eesti teistest rahvustest elanikkonna etnokultuurilise identiteedi arenguprotsessidesse, kasutades peamiselt EIM-i küsitluse andmeid.

Eesti lõimumisprotsesside kontekstis on oluline küsida, kuivõrd tugev on kuuluvustunne oma etnilisse gruppi? Milliseid sarnasusi tunnetatakse ühendavatena? Kuivõrd tugevate-reljeefsetena tunnetatakse eristavaid piire kahe suurema rühma – eestlaste ning Eesti venelaste – vahel? Kui tugevad ja millised on seosed etnokultuurilise kuuluvustunde ning poliitilise kuuluvus- ja solidaarsustunde ning praktikate vahel?

4.2.1 RAHVUSLIKU KUULUVUSE OLULISUS, MONO- JA MITMIKIDENTITEEDID

Eesti ühiskond on etnokultuurilises mõttes üsna kirev, kuid käesoleva uuringu valimis pole väiksema-arvulised etnosid piisavalt esindatud, et teha nende kohta eraldi analüüsi. Statistiliselt usaldusväärset on analüüsi võimalik teha kolmes alavalimis: eestlased, venelased ning teistest rahvustest inimesed⁹. Uuringus mõõdeti ka mitmikidentiteedi olemasolu – inimesed, kes on määranud end kuuluvat mitmesse rahvusesse, moodustasid 17% valimist. Joonis 4.13 toob esile, et peale venelaste on mitmikidentiteediga sagedamini ukrainlased, valgevenelased ja muud rahvused. Seda tuleks arvestada ka Eesti „väikeste“ rahvusvähemusrühmadega kommuniqueerides rahvuskultuuri seltside kaudu, meedia vahendusel jm. Identiteedi säilitamine nende jaoks tähendab mitte konserveerivaid tegevusi, vaid pidevat mitme kultuuri interaktsiooni protsessi ning sisuliselt uue, hübriidse identiteedi arendamist.

Joonis 4.13. Rahvusliku mono- ja mitmikidentiteediga inimeste osakaal erinevate rahvusrühmade seas esimesena määratletud rahvuse järgi

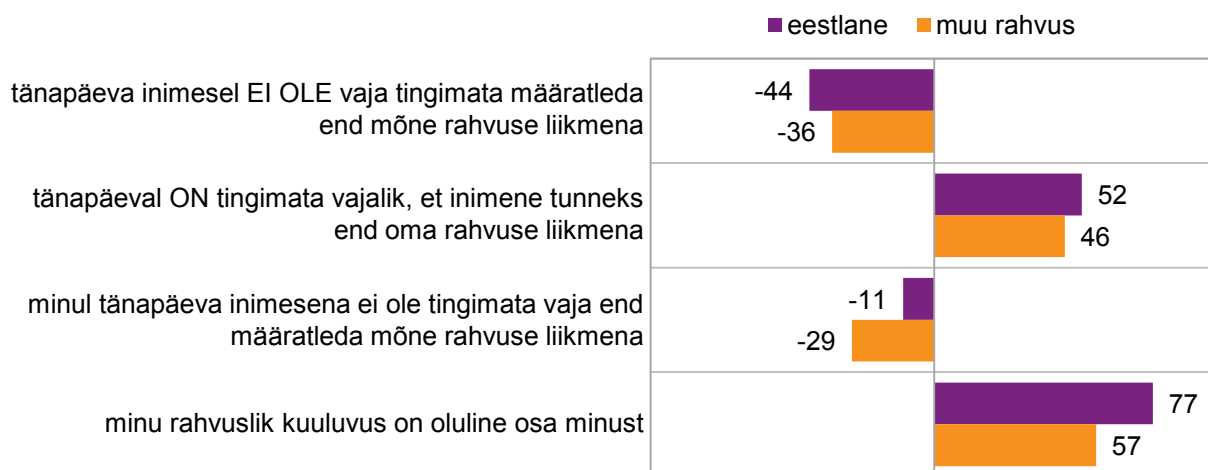

Kuivõrd oluline on aga üldse rahvuslik kuuluvus? Jooniselt 4.14. nähtub, et rahvuslikku enesemääratlust üldse, n-ö suure narratiivina peab oluliseks ligikaudu iga teine Eesti elanik (nõustumine väitega “Tänapäeval on tingimata vajalik, et inimene tunneks end rahvuse liikmena¹⁰), olulist erinevust eestlaste ja teiste rahvuste veendumuste vahel ei ole. Suuremad erisused tekivad arvamustes, kas rahvuslik enesemääratlus on vastaja jaoks isiklikult oluline oma „mina“ kirjeldamise alus – eestlastest peab ligi 80% rahvuslikku enesemääratlust oluliseks ideentiteedi osaks, muudest rahvustest inimestest ligi 60%.

9 EIM 2011 uuringus kasutati terminit „rahvus“ (natsionalnost), mida põhimõtteliselt võib käsitleda nii poliitilise rahvuse (nation) kui ka etnilise grupi (ethnicity) mõttes. Käesolevas aruandes pole eristatud rahvust poliitilises ning etnokultuurilises mõttes.

10 Venekeelses küsimuses kasutati terminit „narod“.

Joonis 4.14. Rahvusliku kuuluvuse oluliseks pidamine eestlaste ja teiste rahvuste seas

Üldiselt võib öelda, et rahvuslik enesemääratlus on Eesti elanike jaoks oluline – laialt on levinud veendumus, et ka tänapäeval on vaja end tunda kuuluvat teatud rahvuse sekka. Ka teiste meetoditega tehtud uuringud näitavad, et etniline grupp on kuuluvuse, meie-tunde alusena väga olulisel kohal teiste võimalike kollektiivsete identiteedikategooriatega võrreldes (vt nt Vihalemm & Masso 2007, Vihalemm 2007).

Võrreldes hoiakuid rahvusliku kuuluvuse olulisuse suhtes üldise („tänapäeva inimesel...“) ning isikliku normina („minul tänapäeva inimesena...“) ilmneb märkimisväärne vahe just eestlaste hoiakutes – kuigi isiklikult peetakse rahvuslikku enesemääratlust oluliseks, „laiendatakse“ seda arvamust harvemini teistele inimestele. Seega võib öelda, et ollakse suhteliselt mõistvad ning avatud ka teiste, mitterahvuslike identiteedi-ideoloogiate suhtes.

Formaliseeritud küsitlus ei võimalda küsimuse tasandil eristada, kas vastaja jaoks seostub rahvus rohkem poliitilise rahvusluse idee või etnilise identiteediga. Seoseid on võimalik analüüsida kaudselt. Järgnevas alapeatükis on analüüsitud spetsiifilisemalt rahvuslikku kuuluvustunnet just etnilise identiteedi kontseptsioonist lähtuvalt.

4.2.2 ETNOKULTUURILINE IDENTITEET JA SELLE „TOITEALLIKAD“

Identiteet (sh etniline identiteet) on termin, mida kasutatakse erinevates teadusharudes (sotsioloogia, semiootika, sotsiaalpsühholoogia, psühholoogia, kirjandusteadus, ajalugu, etnoloogia, inimgeograafia jne). Sotsioloogilistes küsitlustes on identiteedi mõõtmisel sageli toetunud sotsiaalpsühholoogia distsipliinile. Üks tsiteeritumaid autoreid on Tajfel, kes määratleb identiteeti kui indiviidi gruppi-kuuluvuse tunnetust ning sellega kaasnevaid emotsioone (nt uhkus, häbi jne) (Tajfel 1981). Sellest määratlusest on lähtunud ka käesolevas uuringus.

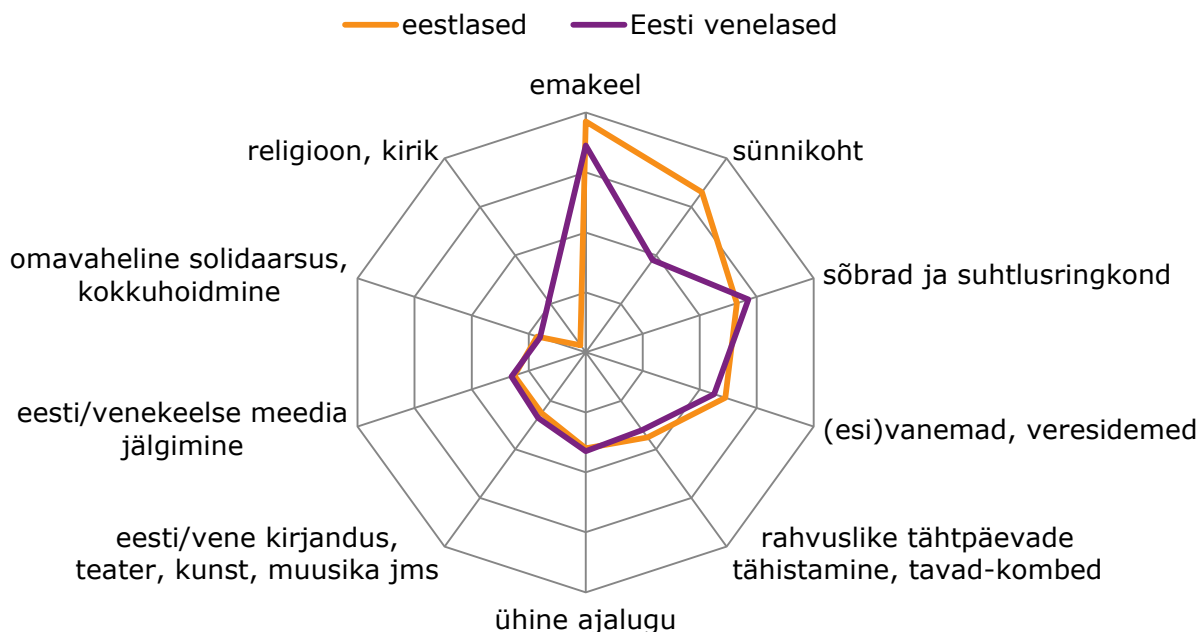
Üks olulisi uurimisobjekte identiteedi sotsioloogilisel uurimisel on enese kategoriseerimine (nime-tamine mingi rühma liikmeks; nt Tajfel 1981; Turner jt 1987; Hogg jt 1995). Samas haarab identiteedi uurimine ka paljusid teisi praktikaid, mille kaudu individ emotsionaalselt, tunnetuslikult ja/või käitumuslikult samastub teatud isiku või grupiga. Indiviidi tasandil identiteeti saab uurida erinevate meetoditega; paljusid neist on rakendatud ka Eesti venelaste ja teiste rahvuste etnilise ja kodanikuidentiteedi uurimisel. Näiteks on uuritud, milliste rühmadega tunnetab isik ühtekuuluvust, kuidas end kategoriseerib (Kirch et al 1997, Poppe & Hagendoorn 2001, Vihalemm & Masso 2007)? Millised on rühmakuuluvusega seotud emotsioonid (nt Valk 2000, Valk et al 2011)? Milliseid omadusi tunnetatakse eristavana etnilisest „teisest“ ning ühendavana „oma“ grupiga (Vihalemm & Masso 2002, 2003, Fein 2005, Merrit 2000)? Kuidas on etniline enesekategoriseerimine seotud teiste sotsiaalsete identiteetidega (Vihalemm 2007)? Kuidas põhjendatakse oma rühmakuuluvust (Masso 2003)? Kuidas suhestatakse keelelisi (Laitin 1998, Kün 2008), eneseväljenduslikke (Vihalemm & Keller 2011) ja teisi igapäevapraktikaid etnilise rühmakuuluvusega? Jne.

EIM 2011 uuringus on uurimisinstrumenti väljatöötamisel ja tulemuste analüüsil ning tõlgendusel on lähtutud ka identiteedi kultuuriantropoloogilisest käsitlusest (Barth 1969, Cohen 1985) ning kommunikatsiooniteooriast, kasutades (identiteedi) konstrueerimise ja vastuvõtu e internaliseerimise mudelit (Jenkins 2000). Etnilise vm grupi identiteedikommunikatsioon toonitab jagatud/sarnaseid omadusi ühendavatena (Cerolo 2006). Sellise kommunikatsiooni vastuvõtu kaudu toimub erinevate avalikult ringlevate sümbole personaalne (ümber)töötus, mille tulemusel kujuneb/saab kinnitust kuuluvuse, seotuse ja sarnasuse tunnetus gruppidega. Identiteeti taasluuakse niihästi institutsionaalsete tegutsejate kui ka indiviidide poolt mitmesuguste sümbole ja praktikate (nt tähtpäevade tähistamise) kaudu. EIM-i uuringus küsiti, milliseid tunnuseid-sümboleid nähakse oma rahvusgrupiga ühendavatena¹¹.

Joonis 4.15 ja tabel 4.8 kuvavad tulemused eestlaste, venelaste ning teistest rahvustest inimeste grupi lõikes. Mitmikidentiteediga rühma tulemused on väga sarnased venelaste rühma tulemustele, kuna enamasti moodustub enesemääratlus venelasena mitmikidentiteedi ühe komponendi. Näeme, et üldjoontes tajutakse ühendavate tunnustena samu omadusi-sümboleid, eristuvad koha/territooriumi suurem olulisus eestlaste ning religiooni suurem olulisus venelaste identiteediloomes. Eestlaste jaoks on olulisemad ühendavatena tajutavad tunnused eesti keel, sünnikoht/kodukoht, sõprus/suhtluskond ning veresidemed. Muud kultuurilised kommunikatsioonivahendid nagu ajalugu, kaunid kunstid, tähtpäevad on olulise/täenduslikuna tunnetatavad iga kolmanda-neljanda eestlase jaoks. Üldisema omavahelise solidaarsuse sümboolit kuuluvustunde määratlemisel eriti ei kasutata (seda märgib vaid 17%). Ka emakeelne massimeedia on kuuluvustunde kommunikeerijana suhteliselt väheoluline, muud institutsionaliseeritud atriibudid (erakonnad, kultuuriseltsid, kirik) on täiesti marginaalsed.

Venelastele (eriti nendele, kes määratlevad end ainult venelasena) on samuti olulisim kuuluvustunde kommunikeerija vene keel, järgnevad sõprus- ja suhtlusvõrgustik ning esivanemad-veresidemed. Võrreldes eestlastega on koht, territoorium identiteedi konstrueerijana vähem oluline ning religioon olulisem (kuid siiski tähenduslikuna tunnetatav vaid iga neljanda jaoks). Ka venelaste seas pole omavahelise kokkuhoidmise ja solidaarsuse idee n-ö abstraktsel kujul eriti levinud.

Joonis 4.15. Oma rahvusrühmaga ühendavad tunnused (võis valida kuni 5) eestlaste ja venelaste seas

¹¹ Küsimus kõlas nii: Inimesed tunnevad seotust oma rahvusega erineval määral ja viisil. Allpool on loetletud mõned tunnused, mida inimesed tähtsaks peavad, mille järgi nad tunnevad end oma rahvuse liikmena. Palun valige järgnevast nimekirjast kuni viis vastusevarianti, mis kõige rohkem sobivad Teie tunnete ja mõtetega.

Tabel 4.8 toob tulemused ära täpsemini eristatud kujul, lahutades venelaste alavalimi veel mono- ehk ainsa identiteediga ning mitmikidentiteediga rühmaks. Nähtub, et monoidentiteediga rühmas on vene keele tähtsus kuuluvustunde loomisel laialdasemalt levinud.

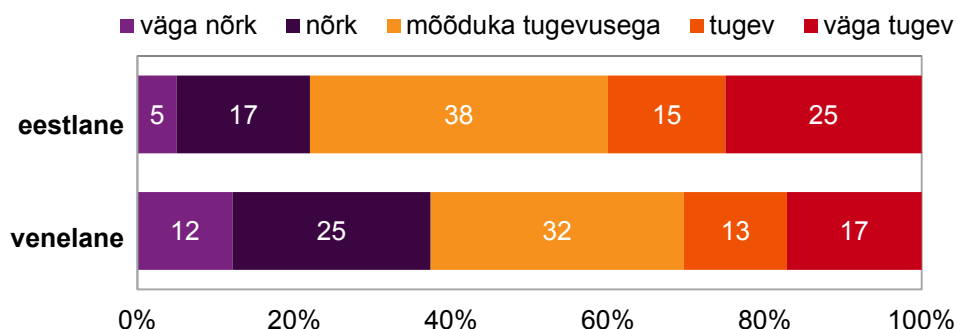
Tabel 4.8. Oma rahvusrühmaga ühendavad tunnused (võis valida kuni 5) eestlaste ja venelaste seas

	eestlased	venelased	mitmikidentiteet (venelane + teised rahvused)
emakeel	77	70	58
sünnikoht	66	39	30
kodukoht	55	28	30
sõbrad, suhtluskond	53	58	50
esivanemad, veresidemed	49	45	44
tähtpäevad	35	32	29
ajalugu	32	33	27
rahvuslikud kaunid kunstid	25	27	27
emakeelse meedia jälgimine	25	26	24
omavaheline solidaarsus	17	16	21
rahvuslikud kultuuriseltsid	6	5	8
religioon, kirik	3	21	22
ei oska öelda, aga tunnen seost	1,5	3	2
ei tunne end seotuna rahvusgrupiga	1	3	7
rahvusgrupi huve kaitsvate erakondade toetamine	1	3	5
ei oska vastata	1		1

Suurema osa vastajate jaoks pole tegemist mitte lihtsalt formaalse enesemääratluse, vaid sisulise seosega – vaid 3% väitis, et nad ei tunne end seotuna oma rahvusgrupiga. Rahvusesti oli mitteseotuse tunne erineval määral esindatud: eestlastest ei tunnetanud seotust rahvusega 1%, venelastest 3%, ukrainlaste seas on selliseid inimesi 6%, valgevenelaste seas 15%, soomlaste seas 17%, juutide seas 22%¹².

Kategoriseerides ankeedis vastusevariantidena äratoodud tunnuseid etnokultuuriliste, territoriaalsete ning põlvnemis- ja võrgustikusuhete dimensioonidesse, saab ka grupisest identiteedikommunikatsiooni lähemalt iseloomustada. Jooniselt 4.16 nähtub, et eestlaste seas on üsna võrdset olulised kõik kolm dimensiooni: etnokultuuriline, territoriaalne ning võrgustikuline. Venelaste identiteediloomes domineerivad etnokultuurilised tunnused: keel, tavad, kaunid kunstid, ajalugu, religioon, tähtpäevad.

Joonis 4.16. Identiteedi dimensioonid eestlaste seas ja venelaste seas

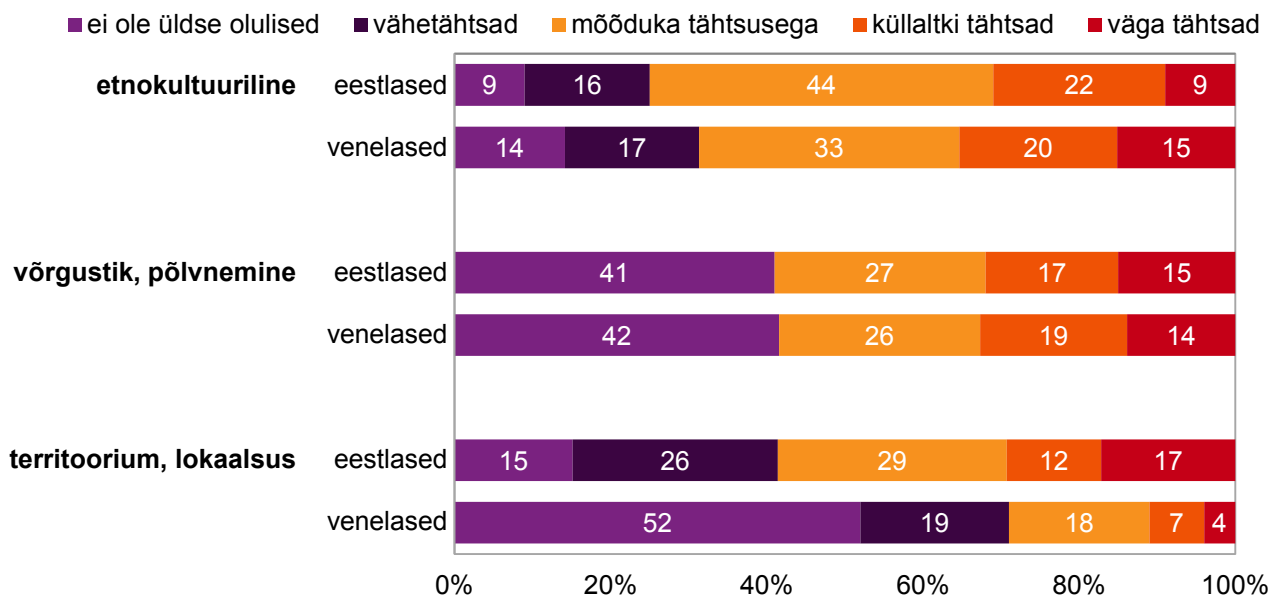

12 Tuleb arvestada, et peale eestlaste ja venelaste olid teised rahvusrühmad esindatud statistilisteks üldistusteks liiga väikesearvuliselt.

Autorid on toonud esile, et lisaks kuuluvuse määratlemisele etnilise rühmaga on vajalik mõõta samastumise või kuuluvuse tunde subjektiivset tugevust, selgitamaks nt poliitilist käitumist (Brady & Kaplan 2000). EIMI uuringus paluti lisaks ühendavate tunnuste eristamisele ka hinnata, kui olulised on need kuuluvustunde loojana. Selle ning üldise rahvusliku enesemääratluse olulisuse tunnuse baasil konstrueeriti uus koondtunne – rahvusliku kuuluvuse tugevuse indeks. Tugevam indeksi väärtus e kuuluvustunne tähendab, et vastaja peab rahvuslikku enesemääratlust oluliseks ning tunnetab oma tugevat kuuluvust rahvusrühma läbi mitmete erinevate tunnuste.

Nagu nähtub jooniselt 4.17, on tugev rahvuslik kuuluvustunne suhteliselt levinum eestlaste seas, venelastest ei tunnetata ligikaudu iga kolmas teiste venelastega siduvaid olulisi ühendavaid sümboleid, omadusi vms. Muude rahvuste ning mitmikidentiteediga inimeste seas on tugev kuuluvustunne oma rahvusrühma veelgi vähem levinud – umbes iga neljas-viies tunneb tugevaid ühendavaid sümboleid vm tunnuseid.

Joonis 4.17. Oma rahvusrühma kuuluvustunde tugevus eestlaste ja venelaste seas

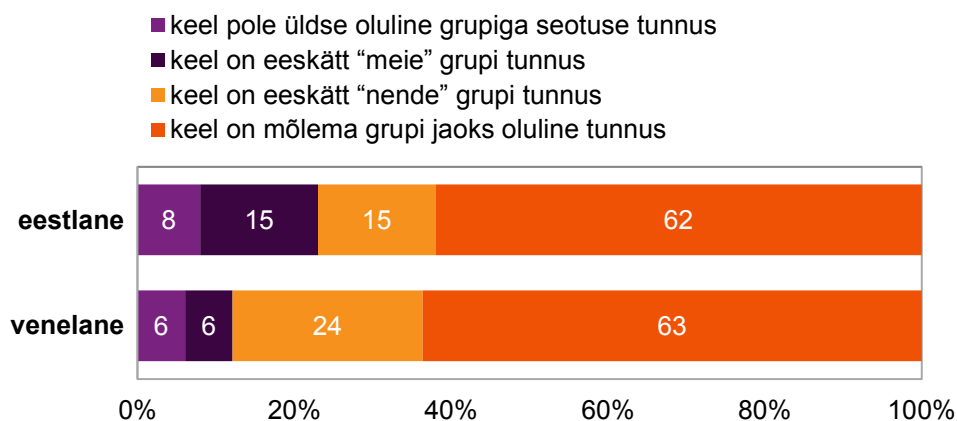
Kultuuriantropoloogilises käsitluses määratletakse etnilisust (etnilist identiteeti) kui spetsiifilist tüüpi gruppidevaheliste interaktsioonide tulemit (Barth 1969). Etnosed (e.k. ka rahvused) on grupid, kes eksplitsiitselt peavad end ja keda loetakse teiste poolt kultuuriliselt erinevateks (Eriksen 1993: 2). Seetõttu, rääkides identiteedist, tekib alati küsimus oma grupi ja teise grupi eristamisest, nendevaheliste piiride määratlemisest.

Seetõttu oli ka EIMI-i uuringus küsimused teiste rahvuste – vastavalt eestlaste või Eesti venelaste kujuteldavate ühendavate tunnuste kohta. Selle põhjal konstrueeriti uus indekstunne, kus mõõdeti, kui võrd vastaja on kasutanud teise grupi iseloomulike tunnuste määratlemisel samu tunnuseid, mida ta on kasutanud enda kuuluvustunde määratlemisel oma grupiga. Kui paljusid tunnuseid nähakse tugevasti kokku langevat, siis on tegemist selgete ja tugevasti tunnetatud sümboolsete piiridega kahe rühma vahel, mis omakorda toidab ja tugevdab mõlema etnokultuurilist identiteediloomet. Näiteks kui tunnetatakse, et emakeel seob tugevasti eestlastega ja kujutletakse, et see seob omavahel tugevasti ka Eesti venelasi. Joonis 4.18 toob piltlikult välja oma ja teise rahvusgrupi identiteedipildi keele tunnuse lõikes – on näha, et domineerib kujutus, et keel on oluline grupikuuluvuse looja nii „meie“ grupis kui ka „nende“ grupis. Seetõttu on ka keele sümboolne jõud gruppidevahelise kultuurilise erisuse kommunikatsioonina

hästi tugev¹³.

Analoogselt keele tunnusega on sümboolsete piiride selguse/tugevuse indekstunnusel arvestatud ka teiste tunnuste „kokkulangevat“ osa. Indekstunnuse seosed rahvusliku kuuluvustunde tugevusega on ära toodud tabeli 4.9 viimases reas. On näha, et gruppide-vaheliste kujuteldavate sümboolsete piiride selgus/tugevus ning kuuluvustunne oma rahvusrühma on omavahel üsna tugevasti seotud.

Joonis 4.18. Keele olulisus oma ja teise grupi identiteediloomes

Mis on tugeva kuuluvustunde muud sümboolsed „toiteallikad“? Seoseanalüüs (tabel 4.9) toob välja, et kõige olulisem roll on etnokultuurilistel tunnustel, kusjuures suurem vahe teiste kategooriate – põlvnemis-võrgustikuliste ning territoriaalsete tunnustega on venelaste jt rahvuste puhul märgatavam kui eestlaste puhul. Kui eestlaste puhul loovad seotusetunnet oma grupiga enam-vähem võrdselt nii kultuurilised (põlvnemis)suhted kui ka ühine territoorium, siis venelaste jt rahvuste puhul domineerivad just kultuurilised tunnused.

Nagu eespool viidatud, on gruppidevaheliste kujuteldavate sümboolsete piiride selgus/tugevus ning kuuluvustunne oma rahvusrühma omavahel üsna tugevasti seotud. See vastab etnilise identiteedi ülal kirjeldatud teoreetilisele kontseptsioonile. Arvestades ka asjaolu, et etnokultuurilise kategooria tunnused on rahvusliku kuuluvustunde tugevusega seotud, siis võib öelda, et rahvusliku kuuluvustunde tugevuse indeks näitab olulisel määral just etnokultuurilise identiteedi tugevust ning on edaspidises analüüsis ka vastavalt nimetatud.

13 Kuna puuduvad võrdlusandmed varasemast perioodist, võib vaid oletada, et keele tähtsus venelaste etnokultuurilises identiteediloomes võib viimase 20 aasta jooksul olla tõusnud. Eesti keel on olnud rahvusliku eneseteadvuse keskne komponent; lisaks suhtlusvahendiks olemisele sümbooliline tähendus kõnelejate grupikuuluvuse märkijana ning ühisustunde tekitajana suhtluses „teistega“. Vene keel oli etniliselt mitmekesise impeeriumi Lingua Franca, pigem implitsiitne tunnus, olulised rühmakuuluvust väljendavad sümboolid on olnud seotud pigem riigi võimsusega. Uuringud (nt Vihalemm & Kaplan ilmumas) viitavad, et keele tähendus Eesti venelaste identiteediloomes on väga kesksel kohal, võrreldes Venemaal elavate venelaste identiteediloomes praktikatega. Venelased Eestis tunnetavad vene keele sümboolilist väärtust oma ühisustunde alusena.

Tabel 4.9. Oma rahvusrühmaga kokkukuuluvustunde seos kultuuriliste sümbolite ja praktikatega: Crameri V seosed

tunnuse nimi	eestlased	venelased	teised rahvused	mitmik-identiteet
etnokultuurilised tunnused identiteediloomes	0,428**	0,499**	0,534**	0,541**
võrgustikulised ja põlvnemissuhted identiteediloomes	0,381**	0,395**	0,491**	0,410**
territoorium, lokaalsus identiteediloomes	0,386**	0,258**	0,311**	0,309**
rahvuskultuuri seltside olulisus identiteedi säilitamisel	0,137*	0,118*		
Venemaa riiklike tähtpäevade tähistamine		0,155**	0,241*	0,192**
vene rahvakalendri tähtpäevade tähistamine		0,136**		0,178*
religiooni olulisus	0,132**	0,117*		0,172*
oma ja teise grupi sümbolsete piiride selgus, tunnuste (kujuteldav) kokkulangevus	0,358**	0,442**	0,463**	0,456**

* Tabelis on ära toodud seosekordaja Cramer'i V tulemused juhtudel, kui $p \leq 0,01$, märgitud ** ning $p \leq 0,1$, märgitud *. Tühi lahter tähendab, et seos pole statistiliselt oluline

Venelaste ja mitmikidentiteediga rühmas (mis moodustub sageli kombinatsioonis just vene rahvusega) on etnokultuurilise identiteedi tugevusega seotud religioon, Venemaa riiklike ning rahvakalendri tähtpäevade tähistamine, samuti tähtsustakse rahvuskultuuri seltside olemasolu. Teiste rahvuste puhul pole religiooni ja rahvuskultuuri seltside tähtsustamine etnokultuurilise identiteedi tugevusega seotud (tabel 4.9). Oluline identiteediloomes kujundaja on kindlasti suhe eestlastega ning tajutud/kommunikeeritud eristavad sümbolid (tugev seos sümbolsete piiride kokkulangevuse ning identiteedi tugevuse tunnuste vahel), samuti on Venemaa riiklike tähtpäevade tähistamine üheks väikeseks sisendiks Eesti muude rahvuste identiteediloomes (nõrk seos vastavate tunnuste vahel).

Nii rahvusrühmade suhtest religiooniga kui ka rahvuskultuuri seltsidega, samuti tähtpäevade tähistamisest tuleb lähemalt juttu kolmes järgnevas alapeatükis.

4.2.3 RAHVUSRÜHMADE SUHE RELIGIOONI

Religioon on venelaste ja teiste etniliste gruppide identiteediloomes suhteliselt olulisel kohal (vt joonis 4.15 ja tabel 4.8), jäädes samas eestlaste identiteedimääratluses üsna marginaalseks. EIM-i uuringus paluti vastjatel ka väljendada oma suhet religiooni ning hinnata selle muutumist ajas. Joonis 4.18 annab ülevaate vastuste jagunemisest rahvusrühmade lõikes. Sellest nähtub, et eestlaste suhe religiooniga on pigem kultuurilist-traditsioonilist laadi – järgitakse religioosse taustaga tavasid, olemata ise usklik. Suur on ka nende hulk, kes ei tunneta mingit seost religiooni ega selle kultuuripärandiga. Ligikaudu iga kümnenda jaoks on see ka sügavalt privaatsfääri kuuluv küsimus, millele ei soovita intervjuus vastata.

Venelaste ja teiste rahvuste seas on usklike hulk üsna suur, kuigi ligikaudu iga teine-kolmas ei võta osa rituaalsest ja/või institutsionaliseeritud kommunikatsioonist. Seega on suhe religiooni kui etnokultuurilise identiteedi üks komponente eeskätt seotud inimeste individuaalse vaimse ensemääratluse ning vähem kollektiivset identiteeti taastootvate praktikatega, eriti just venelaste puhul. Kaudselt kinnitavad seda ka teised uuringud, kus on selgunud et meie-tunne teiste sama usku inimestega ei mängi venelaste kollektiivse identiteedi loomise praktikates olulist rolli (Vihalemm & Kalmus 2009). Religiooni sümbolite ja tavade kasutamist muudes, usuga mitteseotud praktikates (variant „ei ole usklik, aga järgin mõningaid tavasid“) esineb suhteliselt kõige vähem venelaste seas.

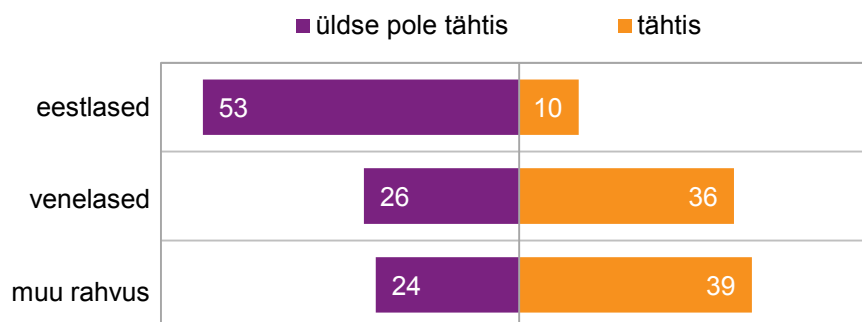
Religiooni potentsiaal sotsiaalsete identiteetide ning praktikate mõjutajana on pigem kasvamas kui kahanemas: 12% eestlastest, 16% venelastest ning 20% teiste rahvuste esindajatest, kes väljendasid positiivset suhet usuga, leiavad, et nende suhe religiooniga on viimasel ajal muutunud tugevamaks; suhte nõrgenemist väitis vastavalt 4%, 3% ja 10% vastanuid.

Joonis 4.19. Eestlaste, venelaste ja teiste rahvuste suhe religiooni

Analüüsi käigus konstrueeriti ka koondtunnus – religiooni olulisuse indeks –, mis näitab religiooni tähtsust inimeste elus ning etnokultuurilise identiteedi tunnetuses. Religioon on tähtsal kohal, st indekstunnuse väärtus kõrge juhul, kui inimene on usklik ja/või järgib vastavaid praktikaid ning peab religiooni oluliseks kriteeriumiks oma etnilise kuuluvuse määratlemisel. Joonis 4.19 annab võrdleva pildi religiooni potentsiaalse olulisuse kohta eestlaste, venelaste ja teiste rahvuste identiteediloomes.

Joonis 4.20. Religiooni olulisus eestlaste, venelaste ja teiste rahvuste jaoks (indekstunnuse väärtused polaarsel tugev-nõrk skaalal, välja on jäetud keskmine väärtus)

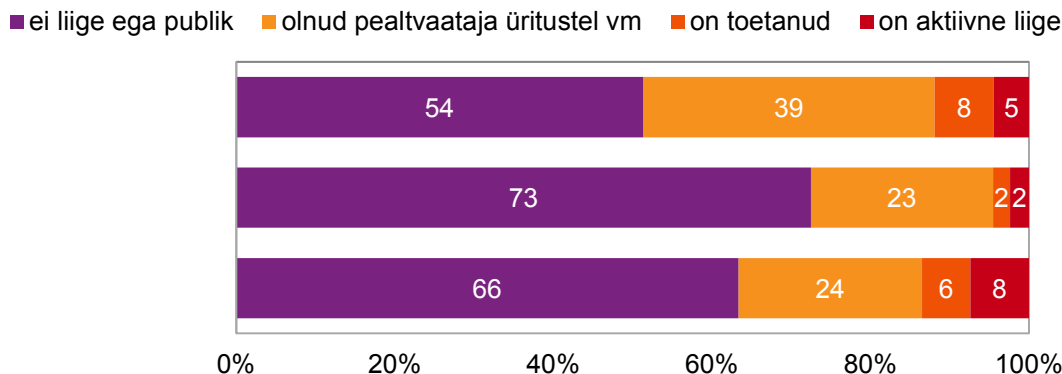

4.2.4 SUHTUMINE RAHVUSKULTUURI SELTSIDESSE

Lõimumiskavas on rahvuskultuuri seltside toetamine üks peamisi selgelt määratletud vahendeid, mille kaudu teostatakse seatud eesmärki, luua Eestis elavatele muukeelsetele elanikele ja uusimmigrantidele võimalused oma emakeelt ja kultuuri tundma õppida, sellega tegeleda ja oma etnilis-keeleline identiteet säilitada ning seda tutvustada (Lõimumiskava 2008–2013, lk 20).

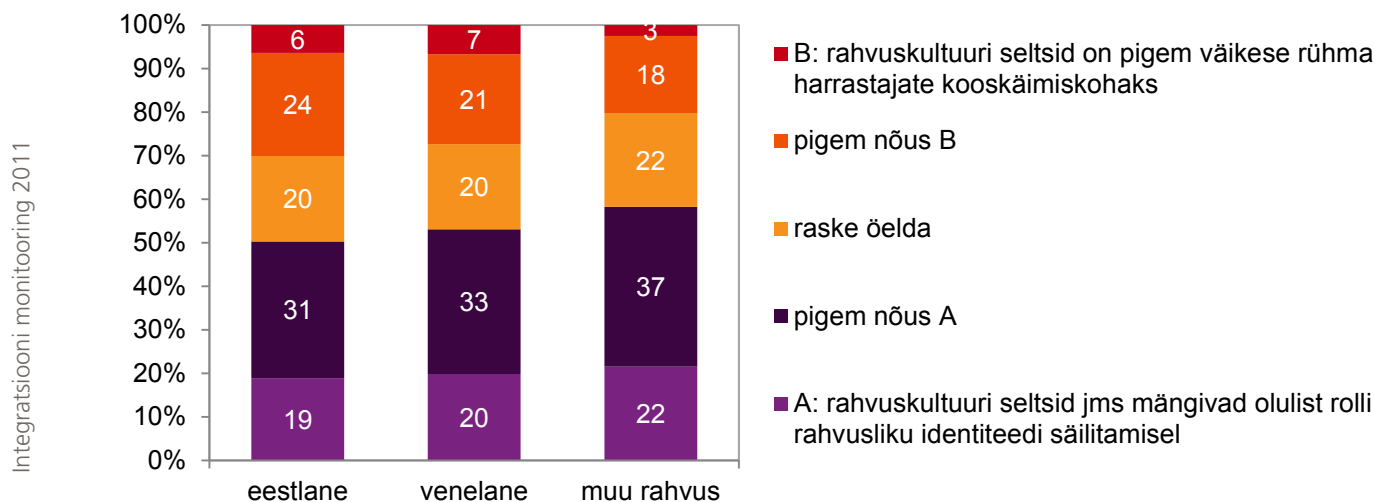
EIM-i uuring kaardistas rahvusrühmade suhte rahvuskultuuri seltsidega ning mõõtis ka nende sotsiaalset tunnustatust rahvusliku identiteedi säilitajana. Tulemused on esitatud joonistel 4.21 ning 4.22. Nendelt nähtub, et kui iga teine eestlane on rahvuskultuuri seltside tegevusest osa saanud vähemalt passiivse (kultuuri)publikuna, seltside korraldatud üritustest osa võttes, siis venelaste seas on haaratus rahvuskultuuri seltside tegevustesse oluliselt kitsam – vaid iga kolmas on osalenud vähemalt pealtvaatajana. Venelastest veidi aktiivsemad oma rahvuskultuuri seltside tegevusest osasaamisel nii osaleja, toetaja kui ka pealtvaatajana on olnud teiste rahvuste esindajad.

Joonis 4.21. Eestlaste, venelaste ja teiste rahvuste suhe rahvuskultuuri seltsidesse

Samas valitseb ühiskonnas väga soosiv hoiak rahvuskultuuri seltside tegevuse suhtes ning suur usaldus nende kui identiteedi säilitajate vastu (vt joonis 4.22).

Joonis 4.22. Hoiakud rahvuskultuuri seltside suhtes rahvusrühmades

Üldiselt on rahvuskultuuri seltside toetamine kommunikatiivselt väga oluline riigi suhtumise näitajana, kuid tuleb arvestada, et kultuuriseltside tegevus on siiski võrdlemisi piiratud mõju-ulatusega ning etnilise identiteedi säilitamise ülesannet ei saa ainult neile delegeerida, vaid tuleb leida ka muid meetmeid seatud eesmärgi täitmiseks.

Ühte võimalikku kommunikatsioonivahendit – tähtpäevi – on analüüsitud järgnevas alapeatükis.

4.2.5 TÄHTPÄEVAD, NENDE TUNTUS JA TÄHISTAMINE

Etnokultuurilise vm grupi kultuurilise sidususe ajas ja ruumis loob olulisel määral kollektiivne mälu¹⁴ – selle üks tuntumaid kontseptualiseerijaid Maurice Halbwachs on rõhutanud, et kollektiivne mälu on oma olemuselt interaktiivne – minevikku töödeldakse ümber grupi tänaste probleemide lahendamiseks, suhete määratlemiseks teiste gruppidega ning reaktsioonina ühiskonnas domineerivatele ideedele (Halbwachs 1992: 40). Kollektiivset mälu kannavad palju erinevad elemendid nagu kultuuriteosed, muuseumid, õpikud, koosmääletamise rituaalid jne (Assmann 1995). Kollektiivset mälu ei saa taandada individuaalsete mälu “summale” (Wertsch & Roediger 2008), kuid samal ajal võivad inimeste

¹⁴ Kollektiivse mälu termineid, kontseptsioone ning uurimismeetodeid on palju ja erinevaid. Ühiselt rõhutatavad autorid asjaolu, et kollektiivne mälu vastandub formaalsele ajaloole/ajalooteadusele – kollektiivne mälu on subjektiivne, muutuv, valiv ja lihtsustav (komplekssust ja ambivalentsust eitav) (Wertsch & Roediger 2008).

individuaalsed või perekondlikud mäletamisega seotud tegevused olla indikaatoriks kollektiivse mälu seisundi ja selle kaudu ka grupi identiteedi arengute kohta¹⁵. Käesolev uuring puudutab samuti kollektiivse mälu teemat, mõõtes erinevate tähtpäevade tuntust, tunnustamist/eitamist ning isiklikku tähistamist Eesti erinevate rahvusrühmade seas. Tähtpäevad kui koosmäletamise rituaalid on oluline kollektiivse mälu komponent, mille kaudu luuakse rühma suhet ajas, ruumis ja teiste gruppidega uuesti.

Seetõttu on tähtpäevad uudse küsimusena lülitatud ka EIM-i uuringusse. Küsimuse ülesehitusel lähtuti kolmest kriteeriumist: a) tähtpäevad ühise info- ja mäluruumi indikaatorina; b) poleemilisus (st kuidas suhtutakse antud tähtpäeva – kas negatiivselt, neutraalselt või positiivselt) ning c) avalike ning perekondlike/isiklike mälupraktikate seos (kas antud tähtpäeva isiklikult/perega tähistatakse või mitte). Kuna mitmete tähtpäevade (nt leinapäeva) puhul on kohatu küsida tähistamist, oli ankeetides kasutusel vastusevariant „alati pean meeles, tähistan” ning suulises intervjuus kasutati seda vastavalt kontekstile. Kõigepealt kasutati filterküsimusena tähtpäeva tuntust ning edasi küsiti tuntud tähtpäevade kohta, pakkudes oma hoiaku/suhte väljendamiseks kolme vastusevarianti: „pean seda (tähtpäeva) alati meeles, tähistan“; „see (tähtpäev) on üldiselt oluline, aga ma ise enamasti ei tähista“; „suhtun negatiivselt selle tähistamisega“. Tähtpäeva tähistamine näitab, et teatud ajahetkel jagavad ühiskonnaliikmed mingeid rituaalseid kommunikatsioonipraktikaid ja tähendusi – vaatamata sellele, mis vormis seda tehakse (avalikel üritustel osalemine, perekondlikud tavad, tarbimispraktikad vm). Tähtpäeva tuntus ning üldiselt oluliseks pidamine on teatud indikaator vähemasti passiivsest viibimisest ühises info- ja mäluruumis. Tähtpäeva tähistamisse mingil põhjusel negatiivselt suhtujate osakaal näitab selle sümboli poleemilisust ühiskonnas. Kollektiivse mälu uurijad on rõhutanud, et legitimatsiooniprotsessis on oluline mitte üksnes teatud ajalooinfo jagamine ühiskonnaliikmete poolt, vaid ka poleemiliste tõlgenduste suhe (Tileaga 2009: 339). Eestis on viimastel aastatel enim problematiseeritud periood II maailmasõda ning sellega seonduvad koosmäletamise rituaalid, eriti 9. mai tõlgendus¹⁶.

Lõimumise kontekstis on tähtpäevi oluline vaadelda kolmes (omavahel seotud) aspektis. Esmalt on tähtpäevad olulised etnokultuurilise identiteedi „toiteallikad“. EIM-i uuringus märkis tähtpäevade tähistamist olulise rahvusgruppi kuuluvuse tunnuseks iga kolmas vastanu nii eestlaste, venelaste kui ka mitmikidentiteediga inimeste alavalimist. Teiseks on tähtpäevad riikluse ja kodanikuidentiteedi kommunikatsiooni vahend. Kolmandaks aitavad need kaasa üldise sotsiaalse sidususe ning ühise väärtuste ruumi loomisel.

Käesolevas alapeatükis on kasutatud lisaks EIM-i uuringule sellega samal ajal läbiviidud uuringu „Mina. Maailm. Meedia 2011“ tulemusi, mis mõlemad sisaldasid tähtpäevade ploki. „Mina. Maailm. Meedia“ ankeedis olid küsimused adresseeritud nii eestlastele kui ka muude rahvuste esindajatele, EIM-i ankeedis üksnes muude rahvuste esindajatele. Analüüsis on kasutatud integreeritult mõlema uuringu tunnuseid, kuna küsimise metoodika võimaldab seda. Uuringutesse lülitatud tähtpäevad võib jagada järgmistesse kategooriatesse:

- riiklusega seotud, nii õiguslikult (vaba päev) kui ka kommunikatiivselt (tähtpäevaajakirjandus, avalikud üritused, seotus õppekavadega jne, ametlikud tunnustamised jne) rõhutatud riigipühad või riiklikud tähtpäevad, nt Tartu rahu aastapäev, iseseisvuspäev, leinapäev¹⁷, võidupüha, taasiseseisvumispäev, kommunismi ja fašismi ohvrite mälestuspäev¹⁸;
- perekondlike, isiklike ning rühmapraktikatega seotud traditsioonilised, mittepoliitilised

15 Assmann (1999) eristab näiteks ladustavat mälu (*storage memory*) ja funktsionaalset mälu, viidates asjaolule, et teatud elemendid ja sümbolid võivad aktualiseeruda vastavalt grupi vajadusele.

16 Teadlased on seda nimetanud lõhestatud mäluks (*memory divide*) (Brüggemann & Kasekamp 2008) või mälusõjaks (Pääbo 2008). On problematiseeritud, kas ritualiseeritud koosmäletamise praktikad ei vähenda isiklike mälupraktikate, emotsioonide ning tõlgenduste olulisust (Lehti et al 2008).

17 „Mina. Maailm. Meedia“ küsitluses oli kasutusel variant 14. juuni ja 25. märts – küüditamise aastapäevad.

18 23. august oli „Mina. Maailm. Meedia“ küsitluses sõnaliselt määratletud kui Molotov-Ribbentropi pakti aastapäev.

tähtpäe- vad – emadepäev, isadepäev. See kategooria omab suurt ühisosa järgmise kategooriaga – religioosete pühade – jõulude ning lihavõtetega ning rahvakalendrist pärit jaanipäevaga. Tinglikult kuulub siia kategooriasse ka 18. sajandisse ulatuv tatjanapäev (25. jaanuar), Venemaa üliõpilaste päev, mida tähistatakse 90ndate algusest Eestis ka Narvas ning Tallinnas, ning 1. mai, mida eesti kultuuriruumis tähistatakse kevadpüha/volbripäevana ning tudengite pühana;

- religioosse sisuga, kuid tänapäeval rahvalike ja peretraditsioonide ning tarbijakultuuriga tugevasti läbipõimunud tähtpäevad: uue ja vana kalendri jõulud, lihavõtted, vene kultuuriruumis ka troitsa e püha kolmainu päev (ligikaudne eesti vaste on nelipühad);

- rahvakalendri tähtpäevad, mis on samuti kohati tugevasti läbipõimunud religioosse kalendri tähtpäevadega nagu nt hingedepäev. Tugevat ühisosa omab vastlapäev eesti kultuuriruumis ning maslenitsa ehk vastlanädal/võinädal vene kultuuriruumis; jaanipäev eesti kultuuriruumis ning vana kalendri jaanipäev ehk Ivan Kupala päev vene kultuuriruumis;

- nn uued, peamiselt angloameerika kultuuriruumis levinud tähtpäevad nagu valentinipäev (sõbrapäev) ning *halloween*, mis lisati uuringusse eeskätt võrdleval eesmärgil, kaardistamaks kultuurisümbolite ja -tavade ülekandumise kiirust, kuna need tähtpäevad on Eestisse sisuliselt jõudnud alles viimase 20 aasta jooksul;

- Nõukogude Liidu aegsed riiklikud tähtpäevad, mis on teinud läbi muundumise ja säilivad mitteformaalse või nt kaubanduslikult toetatud traditsioonina (8. märts) või on ametlikult ümber kodeeritud, nagu näiteks 1. mai (kevadpüha), 9. mai (Euroopa päev)¹⁹;

- selleks, et kaardistada Venemaa inforuumi mõju Eestis, mõõdeti ka osa Venemaa riiklike tähtpäevade tuntuks ja tähistamist. Lisaks 9. maile ja 1. maile, mis on ka Venemaa tähtpäevade kalendris, lisati nimistusse Nõukogude Liidu aegadest pärit ning sisuliselt samal viisil ka praegu kommuniqueeritud Isamaa kaitsjate päev (23. veebruar) ning täiesti uus, Venemaa päev (12. juuni).

Järgnevatel joonistel 4.23 ja 4.24 on koondkujul ära toodud küsitluses kasutatud tähtpäevade tunnus ja nendega seotud hoiakud ja praktikad eestlaste ning teiste rahvaste lõikes. Kuna teiste rahvaste alavalimis on suurima osakaaluga venelased, siis peegeldavad tulemused kõige selgemini venelaste hoiakuid ning mälupraktikaid. Tulemuste sõnaline analüüs on ära toodud tähtpäevade kategooriate lõikes, võrreldes kahe rahvusrühma andmeid.

Tähtpäevad riikluse ning kodanikuidentiteedi kommunikatsiooni vahenditena on saanud Eesti ühiskonnas üsna erineva vastuvõtu osaliseks. Teiste rahvaste esindajate seas on kõige tuntum, tähistatum ning vähem poleemiline Eesti riiklusega seonduv tähtpäev 24. veebruar, iseseisvuspäev, mida teab ning peab üldiselt oluliseks valdav enamik ning isiklikult tähistab kolmandik teistest rahvustest inimesi (vt joonis 4.24). Iseseisvuspäeva tähistamine on üldiselt levinud, see ei sõltu näiteks meediatarbimise harjumustest ega lõimumise astmest. Allpool on joonistel 4.25 ja 4.26 esitatud iseseisvuspäeva tähistajate profiili analüüs meediatarbimise rühmade (kirjeldusi vt alapeatükist 5.6) ning erineva lõimumise astmega rühmade (kirjeldust vt alapeatükist 7.3) lõikes ning need ei eristu olulisel määral rühmade üldjaotusest muudest rahvustest inimeste alavalimis.

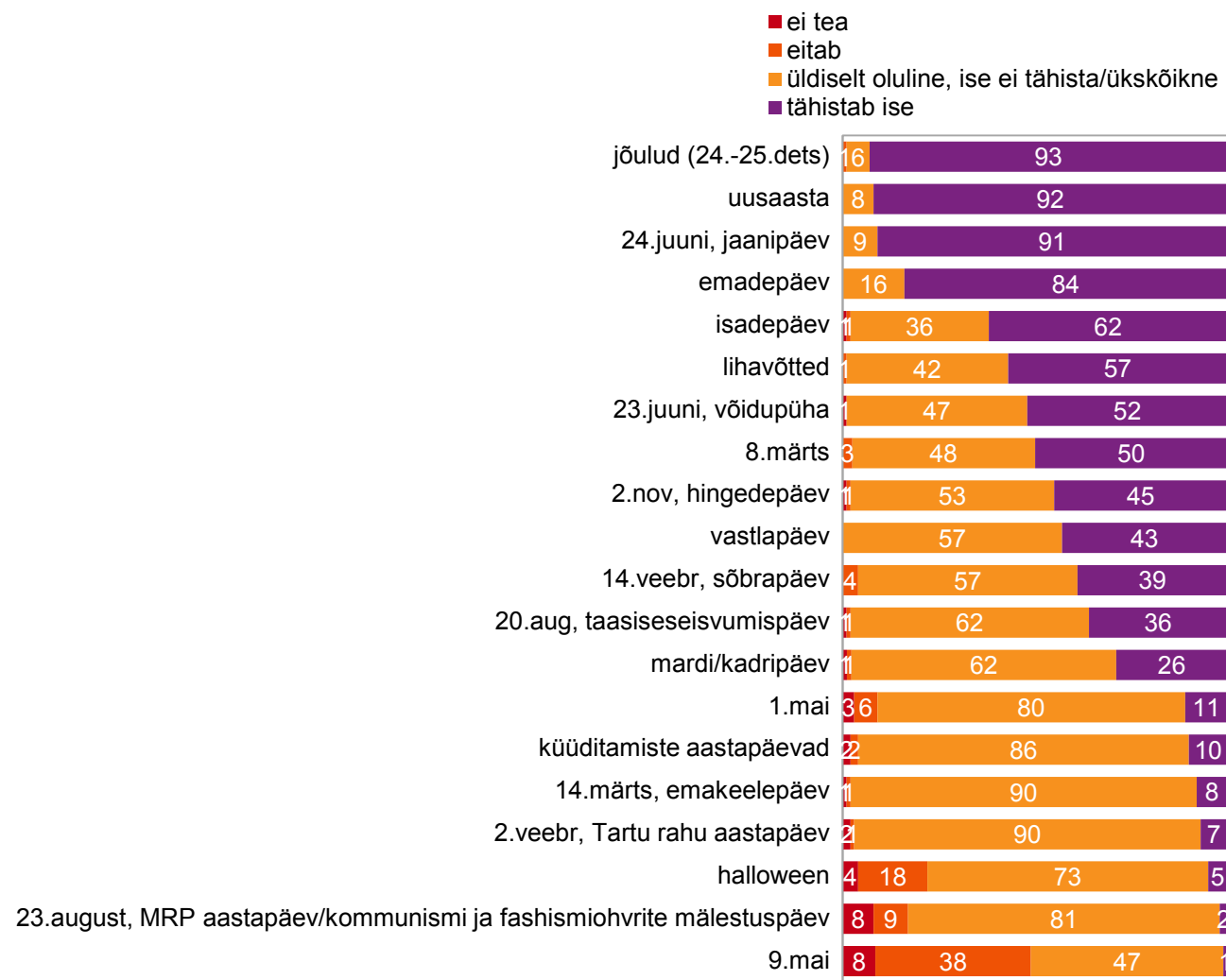
Ka võidupüha ning taasiseseisvuspäev on üsna laialdaselt tuntud ja suhteliselt vähepoleemilised tähtpäevad, kuigi need pole internaliseeritud isiklikesse ja perekondlikesse praktikatesse. Kui võidupüha tähistab isiklikult/pere tasandil ligikaudu iga teine eestlane, siis Eesti teistest rahvustest elanike jaoks jääb see passiivse tunnustamise tasandile (üldiselt oluline, aga ise ei tähista). Taasiseseisvumispäeva 20. augustil tähistab üle kolmandiku eestlasi. Muude rahvaste seas on see tähtpäev küll teada, kuid see pole seotud personaalsete mälupraktikatega ning 8% jaoks on see ka negatiivse tähendusega sümbol. Tartu rahu aastapäeva 2. veebruaril teab suurem osa eestlasi, aga isiklikke mälupraktikaid sellega seotud

19 9. mai oli kahes uuringus kokku tunnuseks selgitatud kolmel erineval viisil: Euroopa päev ja Nõukogude Liidu võidupäev uuringus „Mina. Maailm. Meedia“ ning lihtsalt kuupäevana, ilma sõnaliste selgitusteta EIM-i uuringus. Erinevas sõnastuses tunnused andsid ka erinevad tulemused.

ei ole (joonis 4.23), kuigi seda on üsna intensiivselt kajastatud ajakirjanduses (Vihalemm & Jakobson 2011). Teistest rahvustest inimestest iga neljas ei tea seda aastapäeva üldse. See on ka veidi poleemilisem tähtpäev – 10% suhtub negatiivselt sellesse kui koosmäletamise, meenutamise tähisesse. Venekeelne kohalik ajakirjandus on olnud Tartu rahu kajastamisel ka poleemilisem, tuues esile vene valgekaartlaste rolli ning saatuse teema, mida eestikeelne press pole puudutanud (op cit). Negatiivset hoiakut Tartu rahu tähistamise suhtes on keskmisest veidi sagedamini väljendanud kõrgharidusega vastajad, kes loevad ka sagedamini kohalikku trükiajakirjandust.

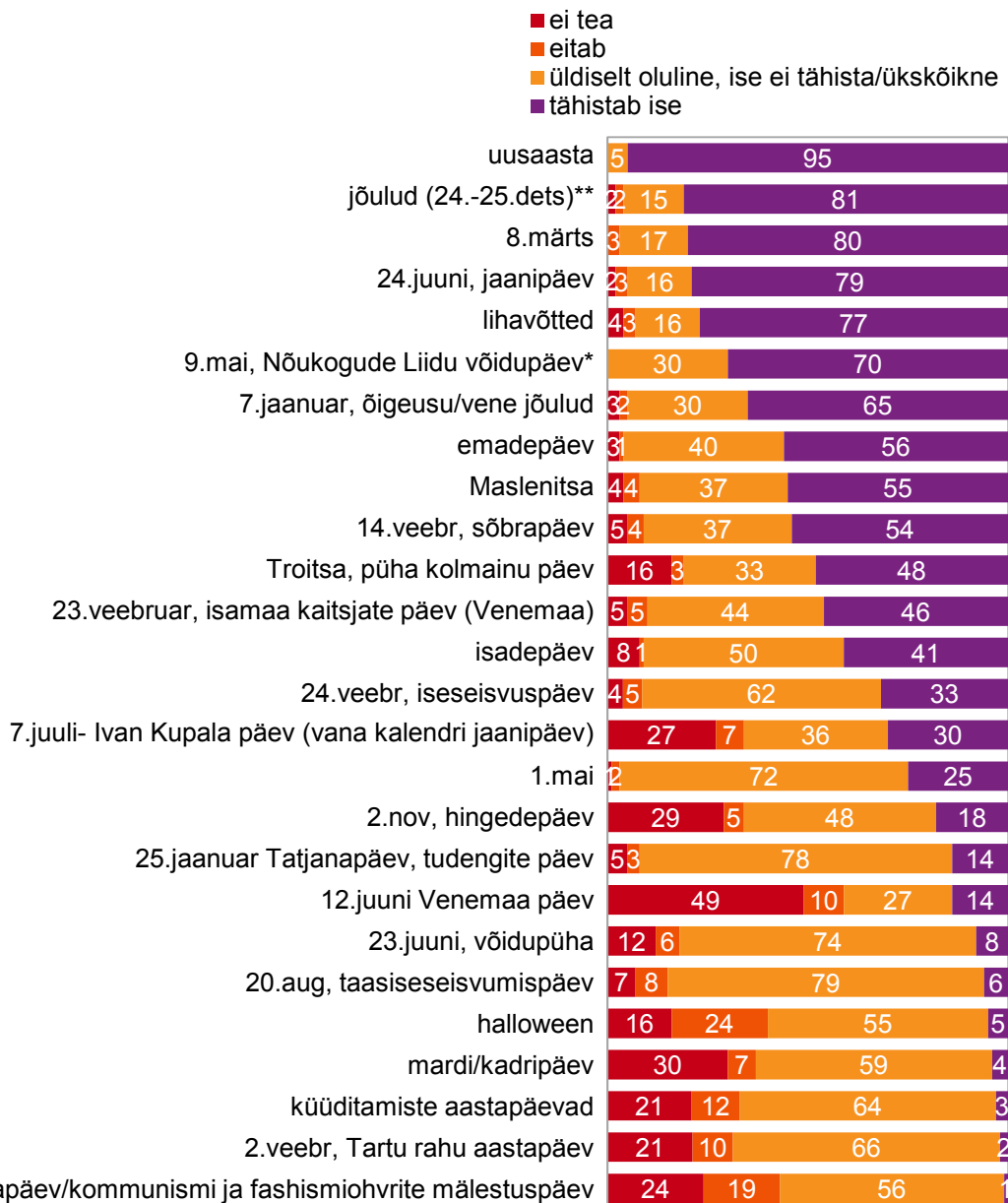
Küüditamiste aastapäevad ei kuulu enamiku eestlaste puhul isiklikesse-perekondlikesse mälupraktikatesse, kuid valdav enamik teab neid ja peab üldiselt olulisteks. Teistest rahvustest elanike seas ei tea nende päevade tähendust iga neljas ning 12% suhtub nende ühisesse mäletamise üldse negatiivselt. Madalam on teadlikkus nooremas vanuserühmas, hoiak on negatiivne vanemas (45–65 a) vanuserühmas, samuti kõrgharidusega vastajate seas. Ka siin võib oma roll olla meediakajastusel, kuna seda teemat on kohalik vene press käsitlenud formaalses ning vähe isikustatud vormis (op cit). Suhteliselt kõige poleemilisem on 23. augusti vastuvõtt teistest rahvustest Eesti ühis- konna liikmete seas. Tähtpäev kannab ametlikult nime kommunismi ja fašismi ohvrite mälestuspäevana ning peaks selliselt kandma üldhumanistlikku sõnumit. Samas kohalik venekeelne ajakirjandus käsitleb seda rohkem Molotov-Ribbentropi pakti päevana. Kusjuures domineerib selgelt Venemaa ametlikku mälu poliitikat järgiv käsitlus (op cit) MRP-konnotatsiooniga küsitluse lülitatuna sai tähtpäev 19% ulatuses negatiivset vastuvõttu teiste rahvuste alavalimis (taas keskmisest sagedamini kõrgharidusega inimeste seas), kuid 9% ulatuses ka eestlaste alavalimis. Üldiselt võib öelda, et Eesti riikluse ja selle ajaloo seotud tähtpäevad on teiste rahvuste esindajate seas siiski küllaltki hästi tuntud ning vaikivalt ka tunnustatud, kuigi enamasti mitte haaratud individuaalsetesse/perekondlikesse meenutamisprikkatesse. Asjaolu, et mitmeid sündmusi (Tartu rahu, küüditamised, MRP, taasiseseisvumine) polemiseeritakse sagedamini just kõrgharidusega inimeste seas, viitab vajadusele vastavaid teemasid käsitleda, tehes seda analüütilises ning avatud/üldhumanistlikus diskursuses. Siiski on mainitud sündmuste poleemilisus kollektiivses mälus suhteliselt marginaalne võrreldes 9. maiga. Viimase tähistamise suhtub negatiivselt ligi 40% eestlasi, samal ajal kui seda isiklikult tähistab kolm neljandikku muudest rahvustest ühiskonnaliikmeid (joonised 4.23 ja 4.24). On oluline märkida, et joonisel näidatud tulemus pärineb ”Mina. Maailm. Meedia” uuringust, kus inimesed täitsid ankeeti ise. EIM-i intervjuus, kus küsiti 9. mai tähistamist lakooniliselt kuupäeva järgi, jättes sõnalised kommentaarid nimme kõrvale, väitis end intervjuueerijale seda päeva ise tähistavat vaid 57%. See viitab teema endiselt suurele ideoloogilisele tundlikkusele. Teemat sügavuti uurinud teadlased on soovitanud ajaloopoliitika demokratiseerimist (Brüggemann & Kasekamp 2008) ning avalike politiseeritud rituaalide kõrval jätta rohkem ”ruumi” isiklikele emotsioonidele ning mälestustele (Jutila et al 2008). Samas näitab kohaliku venekeelse ajakirjanduse uuring, et II maailmasõja teemat ongi käsitletud väga personaalses vormis, küll aga on see ühekülgne, esitades eeskätt Venemaa ametliku mälu poliitika vaatenurka, ning alternatiivset, ”revisionistlikku” vaatekohta esindavate lugude arv on väga väike (Vihalemm & Jakobson 2011). Kuigi teadlased ütlevad, et tegemist on veel pikalt kestva psühholoogilise konfliktiga (Pääbo 2008), võiks uute tähenduste kultiveerimine ning 9. mai tähistamine Euroopa päevana omada pikemas perspektiivis potentsiaali – enamik eestlasi ega ka muid rahvusi ei suutu 9. mai tähistamise Euroopa päevana negatiivselt (joonised 4.23 ja 4.24).

Joonis 4.23. Tähtpäevade tuntus, nendega seotud hoiakud ja praktikad eestlaste seas, %

Allikas: Mina. Maailm. Meedia. 2011

Joonis 4.24. Tähtpäevade tuntus, nendega seotud hoiakud ja praktikad teiste rahvuste seas, %

** Käesoleval joonisel on kasutatud „Mina. Maailm. Meedia“ küsitluse andmeid.

Allikad: EIM 2011 ja Mina. Maailm. Meedia 2011

Eesti riiklusega seonduvate tähtpäevade kontekstis kerkib tähtpäevaajakirjanduse roll. Kompamaks Venemaa televisiooni jm meediasisu võimalikku peegeldust, oli EIM-i uuringusse lülitatud ka mitmeid teisi Vene Föderatsiooni ametlikke tähtpäevi. Siin ilmneb suur erinevus nõukogudeaegse traditsiooniga ja nn uute tähtpäevade vastuvõtu vahel. Näiteks nõukogude ajal oluline armee ja laevastiku päev on tänasel Venemaal ümber nimetatud isamaa kaitsjate päevaks, kuigi sisu on sama. Seda päeva tähistab ligikaudu iga teine teisest rahvusest Eesti elanik ning see ongi 9. mai järel suurima ühiskondliku resonantsiga poliitiline tähtpäev Eesti elanike seas, otsustades isiklikult tähistajate hulga järgi.

Venemaa päev on uus, riiklikus poliitikas kultiveeritud tähtpäev, millel ei ole seost NL-i pärandiga. Sel päeval (1990) võeti vastu Vene Föderatsiooni suveräänsusdeklaratsioon ning kuigi see on ametlikult vaba päev, on selle nimetamise traditsioon ning tähendus venemaalaste seas väga varieeruv – osa suhtub sellesse pigem negatiivselt, kuna see rõhutab NL-i kokkuvarisemist (Minnikova 2011). Kuigi nimetus on ametlikult Venemaa päev, nimetavad paljud venemaalased seda suveräänsuspäevaks (Bolshinstvo...).

Teoreetiliselt arutledes peaks see päev sümboliseerima Venemaad kui uut riiki ning teatud mõttes just

vastanduma ideoloogiale, mis konstrueerib Venemaad kui põlist impeeriumi (Forest & Johnson 2002, Reshetnikov 2011). Seetõttu on huvitav vaadata, milline on selle päeva tunnus ja tähendus Eesti venelaste jt rahvuste seas. Üldiselt on see päev Eesti rahvusvähemustele suhteliselt tundmatu (vaatamata intensiivsele Venemaa televisiooni jälgimisele) – seda päeva ei tea 49%. Venemaalastest ei tea selle päeva sisu umbes 19%. (Bolshinstvo...). Eesti venelaste jt rahvuste seas on positiivne ja negatiivne suhtumine Venemaa päeva proportsionaalselt ligikaudu võrdne, üldiselt aga valitseb selle päeva kui mälupoliitika instrumendi suhtes teadmatust ja passiivsust. Seega võib öelda, et Venemaa informatsiooni ulatus ja mõju põhineb paljuski nõukogude kultuuripärandil ning mida hoogsamalt seda ka Venemaa poliitikas kultiveeritakse, seda suurem võib olla Venemaa propaganda resonants Eestis, eriti vähem lõimitud venekeelse elanikkonna rühmade seas.

1. mai tähtpäevana kannab väga erinevatest ajaloolis-kultuurilistest kontekstidest pärit tähendusi – Nõukogude Liidus tähistatud poliitilis-ideoloogilise töörahva solidaarsuse päevana, tänases Eesti Vabariigis kui kevadpüha, sellele on eelnenud tugeva tudengitraditsiooni taustaga volbriöö. Paljude erinevate seoste tõttu on see päev ka väga laialdaselt tuntud, kuigi antud küsitluse raames pole võimalik öelda, milliste seoste tõttu seda isiklikult ja peredes tähistatakse. Muust rahvustest inimestest tähistab seda ligikaudu iga neljas – sagedamini kui eestlased. Väga laialdaselt tähistatud nii eestlaste kui ka teiste rahvuste seas on ka 8. märts, mis on tuntud mitmel pool maailmas, kuid mida Nõukogude Liidus tugevalt politiseeriti. Eestis taasisesisvumisest saati seda päeva ametlikult ei tunnustata, kuid mitteformaalselt on isiklikes ja peretraditsioonides üsna juurdunud (vt jooniseid 4.23 ja 4.24) ning seda kasutab usinasti ära ka kaubanduslik-meelelahutuslik kommunikatsioon. Need kaks päeva omavad küllaltki head potentsiaali ühise (virtuaalse) kontaktide ruumi loomiseks, eeskätt massimeedia vahendusel, aga ka koolides, töökohtades, huviringides jm.

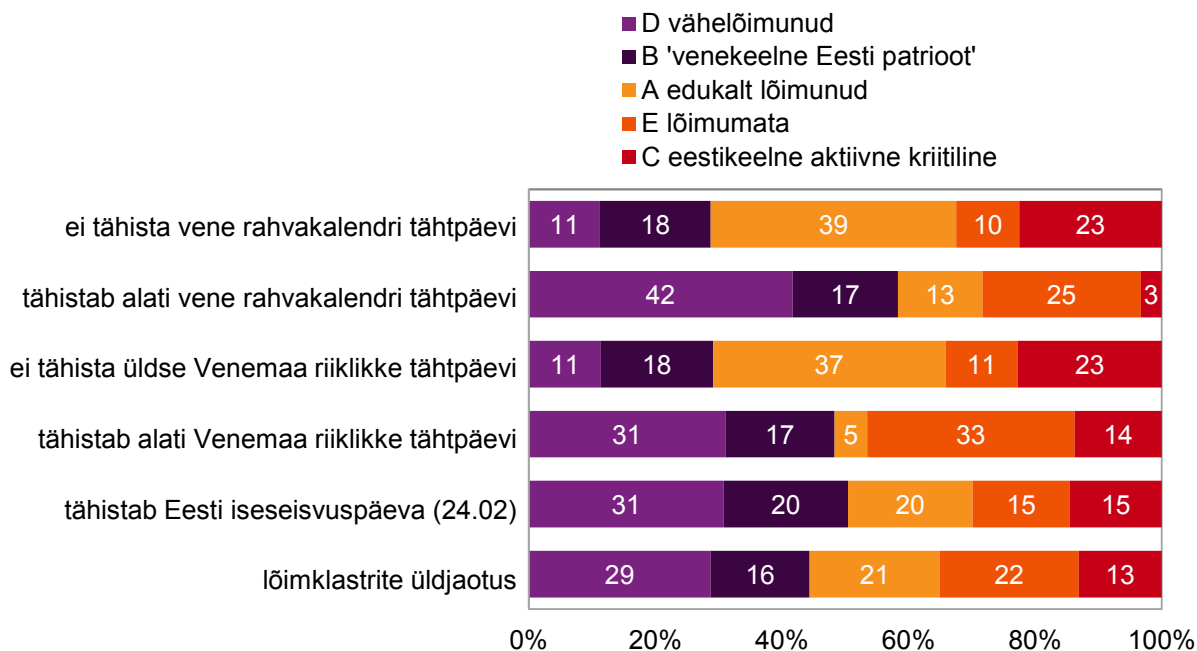
Perekondlike, isiklike ning rühmapraktikatega seotud traditsioonilised, mittepoliitilised tähtpäevad emadepäev ja isadepäev on laialdaselt tähistatavad eestlaste seas, aga ka teiste rahvuste esindajate peretraditsioonides küllaltki hästi juurdunud, eriti emadepäev, mis edastab rahvusvahelises populaarkultuuri ruumis märgatavalt tugevamini kommuniqueeritud valentinipäeva (vt joonis 4.24). Kindlasti on pereväärtustega seonduvad tähtpäevad hea võimalus ühiste eesmärkide ja omavahelise seotuse kommuniqueerimiseks. Religioosse taustaga pühade – eriti jõulude – puhul on märkimisväärne, et valdavalt vene kultuuritaustaga teiste rahvuste esindajad tähistavad niihästi katoliku/luteri traditsiooni kui ka õigeusu traditsiooni jõule. Kui esimesed on toetatud juba vabade päevade ning ühiskonna üldise pühaderütmiga, siis õigeusu e vene jõulud jäävad uue aasta tööritmi sisse. Nende suurem rõhutamine Eesti avalikus ruumis, töökohtadel ja (pärast vaheaega) koolides kommuniqueeriks kindlasti kultuurilist tundlikkust ning avatust. Küllaltki laialdaselt on tuntud ning ka isiklikesse peretavadesse internaliseeritud õigeusu ja rahvatraditsiooniga seotud Troitsa ehk püha kolmainu päev, mida väidab isiklikult tähistavat iga teine venelane vm rahvusest Eesti elanik (joonis 4.24). Kuigi valdavalt on üle võetud Eesti/Põhjamaade kultuuriruumile omane jaaniöö/ jaanipäeva tähistamine juunis, tähistab iga neljas vene vm rahvusest vastaja lisaks veel vana kalendri järgset jaanipäeva e Ivan Kupala päeva (joonis 4.24). Populaarne on Maslenitsa, mille tähistamine on tugevasti seotud kohaliku etnokultuurilise identiteedi taasloomega (Seljamaa 2010). Kindla subkultuuriga (tudengid) seotud tatjanapäeva suhteliselt laialdane tunnus näitab venekeelse ühiskonna osa hästi funktsioneerivat sisemist kommunikatsiooniruumi. Üldiselt on vene rahvakalendri tähtpäevade tähistamine²⁰ rohkem levinud vähelõimunud sihtrühmades (Crameri V on 0,176, vt ka joonis 4.25) ning peamiselt/ ainult Venemaa meedia tarbijate seas (Crameri V 0,248, vt ka joonis 4.26). Eesti ühiskonda hästi lõimunute sihtrühmas (A-lõimklaster) tähistatakse vene rahvakalendri tähtpäevi harvemini, mis teatud määral viitab assimilatiivsele kohanemisele, kus „unustatakse“ oma kultuuritraditsioon. Oma roll selles on ka eestikeelsel ajakirjandusel, kuna hästi lõimunud eelistavad sageli ka eestikeelset meediat. Sarnaselt vene jõuludele ka teiste vene rahvakalendri tähtpäevade ning nende lokaalse tähistamise kajastamine meedias

20 Üksiktunnuste baasil moodustati uus indekstunnus ning joonistel 4.23 ja 4.24 näidatud arvutused on tehtud antud indekstunnuse baasil.

aitaks hajutada eestikeelse lugeja jaoks konstrueeritud pilti, et venekeelne elanikkond tähistab üksnes 9. maid. Samuti annaks nendele tähtpäevadele viitamine avalikus ruumis kommunikeerida Eesti lõimumispoliitika multikultuursuse põhimõtteid.

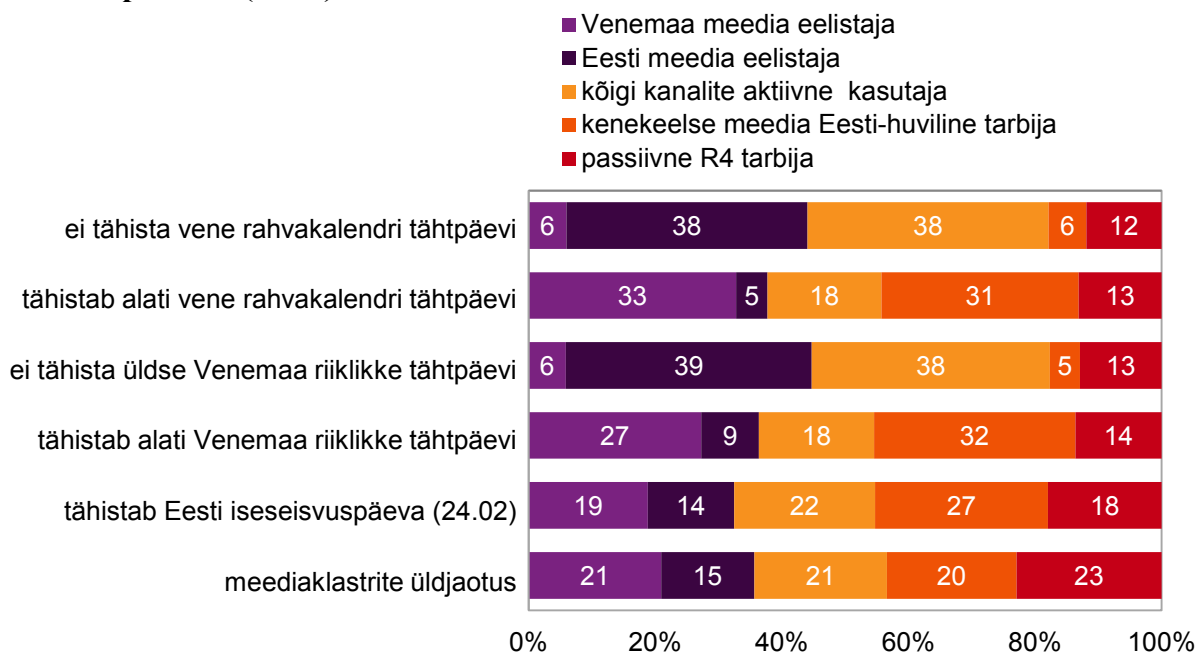
Eesti rahvakalendrist on teiste rahvuste esindajad täielikult internaliseerinud jaaniöö-jaanipäeva, teisi rahvakalendri tähtpäevi – hingedepäeva, mardi- ja kadripäeva küll teatakse suhteliselt laialdaselt, kuid ei tähistata.

Joonis 4.25. Tähtpäevade (mitte)tähistamine lõimklastrites*

* Klustrite täpsem kirjeldus on toodud alapeatükis 7.3.

Joonis 4.26. Tähtpäevade (mitte)tähistamine meediatarbimise rühmades*

* Klustrite täpsem kirjeldus on toodud alapeatükis 5.6.

Üldiselt näitab läbiviidud tähtpäevade tuntuse ning tähistamise pilootanalüüs²¹, et tegemist on küllaltki tundliku etnokultuurilise identiteedi ning ka lõimumise eripära indikaatoritega ning nende roll identiteedi- ja mälu kommunikatsioonis on oluline.

4.2.6 ETNOKULTUURILISE IDENTITEEDI SESED KODANIKUIDENTITEEDI NING LÕIMUMISEGA

Nagu alapeatükis 4.2.3 kirjeldatud, võib etnilist identiteeti vaadelda kui sümboolsete piiride kommunikatsiooni. Sümboolsed piirid on kontseptuaalsed eristavad jooned, mille kaudu inimesed ja grupid ümbritsevad objekte, inimesi, praktikaid aega ja ruumi kategoriseerivad (Lamont 1992: 9–10, vt ka Lamont & Mirag 2002). Gruppidevaheliste tähenduslike eristuste loomisel mängivad olulist rolli võimusuhted – kas ja kellel on võimalus siduda teatud hüvedele/ressurssidele ligipääsu eristavate tunnustega? Situatsiooni tunnetamine-tõlgendamine võib viia erinevate identiteedistrateegiateni, alates grupimobilisatsioonist kollektiivsete õiguste kaitseks teatud kultuurilise eripära pinnal kuni individuaalsete lähendusteni oma kultuurilise eripära säilitamisel või „unustamisel“. Mitmekultuuriliste ühiskondade puhul on autorid diskuteerinud, kas kodanikuidentiteet (siinkohal kasutuses kui vaste i.k. terminile civic identity) ning etniline identiteet saavad sisuliselt eksisteerida harmoonilises suhtes (Page 1997, Ahluwalia 1999, Parekh 2000 jt).²²

Antud küsimus on aktuaalne ka Eesti lõimumisprotsessi kontekstis, kuivõrd lõimumiskava seab prioriteetseks eesmärgiks ühtse, demokraatlikel väärtustel põhineva ja eesti keeles kommuniqueeritud avaliku ruumi ning sellega seotud identiteedi²³ tekke. Kas seda eesmärki on võimalik ellu viia viisil, et see ei muutuks teisi, eeskätt etnokultuurilist identiteeti assimileerivaks? Kas etnokultuuriline identiteet ning kodanikuidentiteet arenevad Eesti rahvuvähemuste seas n-ö rahulikult kõrvuti või on domineerimissuhtes? Sellele küsimusele püüabki vastata käesolev alapeatükk.

Etnokultuurilise identiteedi seost analüüsiti kõigi ühiskonnaelus ning avalikus ruumis osalemist ja vastavaid hoiakuid väljendavate üksik- ning indekstunnustega, samuti sotsiaal-demograafiliste tunnustega (vanus, haridus, sotsiaalne staatus). Tabelis 4.10 on välja toodud üksnes need tunnused, mis andsid statistiliselt tähenduslikke seoseid. Siit nähtub esiteks, et etnokultuurilise identiteedi tugevus pole seotud inimeste sotsiaal-demograafiliste taustatunnustega, st etnokultuuriline identiteet või ka selle nõrkus iseloomustab erinevaid rahvarühmi võrdlemisi ühtlaselt. On ka oluline märkida, et etnokultuuriline identiteet pole venelastel ja teistel rahvustel seotud ka näiteks kodakondsusega (eestlaste puhul on), seega ei saa väita, et etnokultuuriline identiteet on kujunenud näiteks vastureaktsioonina kodakondsuse puudumisele.

21 Tegemist on esmakordse kaardistusega ning tähtpäevade nimistu ei ole täielik, vaid valikuline, lähtudes neist kui oma kategooria prototüüpidest.

22 Viimasel ajal on kõlanud rohkem just skeptilisi arvamusi, nii uurijate kui ka poliitikute suust, mida kroonib Angela Merkeli kuulus fraas „multikulti“ läbikukkumise kohta Saksamaal.

23 Viimasel ajal on kõlanud rohkem just skeptilisi arvamusi, nii uurijate kui ka poliitikute suust, mida kroonib Angela Merkeli kuulus fraas „multikulti“ läbikukkumise kohta Saksamaal. Lõimumiskava kontekstis on seda nimetatud kitsalt riigiidentiteediks, mis viitab suhtele üksnes kodaniku ja riigi vahel. Hilismodernsetes ühiskondades kodanikuidentiteet (vaste ingliskeelsele terminile civic identity) laieneb kitsalt riigi-kodaniku suhtelt (valimised, sõjaväekohustus jm) laiemale suhtevõrgustikule, näiteks kodanikeühendused, mitteinstitutionaliseeritud poliitiline osalus, aga ka osalus virtuaalselt vahendatud avalikus ruumis ning otsustusprotsessides, kus lisaks legaalsele ligipääsule (kodakondsuse institutsiooni kaudu) muutuvad oluliseks ka näiteks tehnoloogilised jm „uued“ sotsiaalsed oskused avalikest hüvedest ning võimalustest osasaamisel (Miller 1993, Turner 1993, Page 1997, Ahluwalia 1999). Tegelikult käsitleb ka lõimumiskava osalust laiemas mõttes, näiteks väites, et: „Edukas lõimumine eeldab, et igal Eesti püsielanikul on võimalus aktiivselt osaleda demokraatliku ühiskonna arendamises ühiskonnaelu kõikidel tasemetel, mis muuhulgas eeldab suurenenud kodanikuaktiivsust. Kõigi elanike potentsiaali tõhusam ning järjepidev kaasamine on eriti oluline olukorras, kus rahvastik kahaneb. Eneseteostusvõimaluste olemasolu ning teadlikkus neist motiveerib elanikke lõimuma ja olema lojaalne oma riigile.“ (lk 4). Seega nähakse kodanikuaktiivsust pigem eeldusena kitsama poliitilise identiteedi ehk riigiidentiteedi arenemisel. EIM-i uuringu kontekstis on mõõdetud kodaniku, riigi ja ühiskonna suhet nii kitsamas kui ka laiemas tähenduses (vt peatükk 1), käesolevas peatükis on aga oststarbekas lähtuda (otsetõlkes) tsiviilidentiteedi laiemast tähendusest ning seetõttu on kasutatud ka terminit „kodanikuidentiteet“.

Käesolevas uuringus kasutatud koondtunnus – kodanikuidentiteedi indeks (selle kirjeldust vt alapeatükist 7.2) – on etnokultuurilise identiteedi tugevusega seotud üksnes eestlaste puhul, kusjuures mõlemad identiteedi indeksid on n-ö ühesuunalised, pole vastandlikus seoses (ühe tugevusega kaasneb teise nõrkus). Venelaste ja teiste rahvuste puhul pole kahe tunnuse vahel seost – ei positiivset ega negatiivset. See tähendab, piltlikult öeldes, et mõlemad kollektiivse enesemääratluse viisid arenevad suhteliselt eraldiseisvalt. Samale tulemusele jõuavad sotsiaalsühholoogiliste meetoditega ka Valk jt, kes oma uuringus tõdevad, et eestlaste etniline ja kodanikuidentiteet on läbipõimunud, vähemuste etniline identiteet aga on autonoomne (Valk et al 2011). Autorid tõdevad, et etnilise vähemuse jaoks võib Eesti riigi rahvuslik (*national*) identiteet olla tunnetatav assimilaatiivsena, st kodanikuidentiteedi omaksvõtt toob kaasa ka eestistumise (op cit).

Kuigi erinevate rühmade tasandil võib olla üks või teine enesemääratluse viis tugevam, ei saa ühiskonnas üldiselt süstemaatilist domineerimisseost täheldada.

Tabel 4.10. Etnokultuurilise identiteedi seos ühiskonnaelus ja avalikus ruumis osalemise praktikate ning hoiakutega

	etnokultuurilise identiteedi tugevus		
	eestlased	venelased	teised rahvused
kodanikuidentiteet	0,118**		
peab end põhiseaduse mõttes Eesti rahva hulka kuuluvaks		0,123*	
institutsioonide usaldamine		0,126**	
nõrk poliitiline lõimitus Eestiga: kodumaatunne, kodakondsus			0,243*
osavõtt kultuuri ja spordi suurüritustest	0,137**		
enesehinnanguline informeeritus	0,137**	0,136**	
Eesti venekeelsete meediakanalite usaldamine		0,117**	
venemaa meediakanalite usaldamine		0,113*	
nõustumine väitega: "pronksõduri kriisil on olnud pikemaajalisem mõju, mis kestab tänaseni"		0,165**	
suhtlemise alustamine vene keeles		0,115*	0,259*
eestikeelne suhtlemine venekeelse partneriga	0,128**		

* Tabelis on ära toodud seosekordaja Cramer'i V tulemused juhutudel kui $p \leq 0.01$, märgitud ** ning $p \leq 0.1$, märgitud *. Tühi lahter tähendab, et seos pole statistiliselt oluline

Tabelis 4.10 on ära toodud seosed etnokultuurilise identiteedi ning ühiskonnaelus ja avalikus ruumis osalemist (sh meediatarbimist ja keelelisi praktikaid) kirjeldavate üksiktunnuste vahel. Venelaste puhul on etnokultuuriline identiteet seotud laiemas tsiviilsolidaarsusega – tugevama identiteedi puhul tuntakse end sagedamini kuuluvat põhiseaduslikus mõttes Eesti rahva hulka. Samuti on tugevama identiteedi puhul institutsioonide usaldamine suurem. Seega leiab kinnitust ülaltoodud järeldus, et etnokultuuriline identiteet ei ole arenenud põhimõtteliselt vastanduvalt kodanikuidentiteedile. Samas muude rahvusrühmade puhul selliseid positiivseid seoseid ei ilmne, pigem vastupidi – tugevama etnokultuurilise identiteediga kaasneb nõrgem poliitiline lõimitus läbi Eesti kodansuse ning Eesti kodumaaks pidamise.

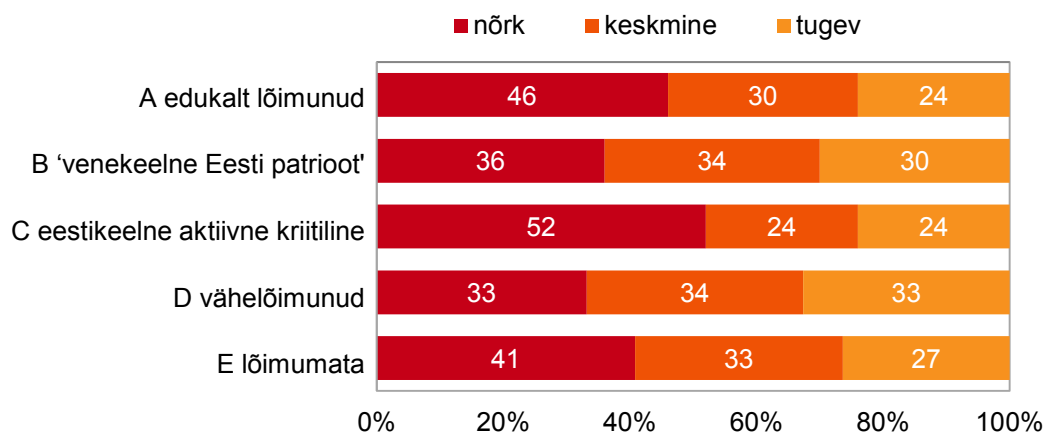
Tugev etnokultuuriline identiteet on seotud ka hea enesehinnangulise informeeritusega, kuid samas ideoloogiliselt küllaltki heterogeense informuuga – tugevama etnokultuurilise identiteedi kandajate jaoks on legitiimsed (usaldusväärsed) nii Eesti venekeelsed kui ka Venemaa meediakanalid.

Venelaste etnokultuurilise identiteedi arengus on tõenäoliselt oluline ka traumaatiline kogemus (pronksõdur), mis ei tähenda tingimata negatiivset hoiakut riigi suhtes, vaid võib viidata ka kriisi õppetundidele ning ühistele, demokraatlikele väärtustele, näiteks vägivaldsete konfliktide vältimine (Pronksõduri kriisi kohta vt joonis 1.15)

Kui eestlaste puhul on etnokultuuriline identiteet seotud ka osalusega avalikel üritustel, kus kuuluvustunnet kommukeerib vahetu kontakt rahvuskaaslastega ning kollektiivsed tegevused, siis venelaste puhul on osalus avalikus ruumis vahendatud eeskätt meedia ning ka institutsioonide kaudu. Ka

keelekasutus avalikus ruumis võib anda oma panuse etnokultuurilise identiteedi kujunemisse.

Joonis 4.27. Etnokultuuriline identiteet lõimklastrites*

* Lõimklastrite kirjeldus peatükis 7.

Joonis 4.27 toob ära etnokultuurilise identiteedi indekstunnuse profiili lõimklastrites (kirjeldust vt ptk 7.3). Nagu näha, iseloomustab erineva poliitilise ning sotsiaalse lõimumisastmega rühmi enam-vähem sarnane profiil etnokultuurilise identiteedi tugevuse või nõrkuse mõttes. Suhteliselt veidi nõrgem on etnokultuuriline identiteet edukalt lõimunute (A) ning eestikeelsete aktiivsete võõrdunute (C) rühmas ning veidi tugevam venekeelsete Eesti patriootide (B) ning vähelõimunute (D) rühmas. Üldiselt aga võib öelda, et etnokultuurilise identiteedi areng on olnud keelelise, majandusliku ja poliitilise lõimumisega suhteliselt vähe seotud ning arenenud tõesti erineva ühiskondliku ning kohanemise strateegiaga rühmi ühendavaks identiteediks. Vaadates samal ajal etnokultuurilist identiteeti suhtes kodanikuidentiteediga, ilmnevad erinevates lõimiklastrites erinevad domineerimissuhted. Täpsemalt on kodanikuidentiteedi ning etnokultuurilise identiteedi suhet erinevates lõimumise siht- ja sidusrühmades kirjeldatud alapeatükis 9.3.3. Üldiselt võib öelda, et eristuvad rühmad, kus on olulised nii kodaniku- kui etnokultuuriline identiteet ning ka rühmad, kus domineerib üks või teine või on mõlemad kollektiivse enesemääratluse vormid väheolulised.

Kokkuvõte

Eesti venekeelsete jt emakeeltega elanike riigikeele oskus paraneb aeglaselt, aga kindlalt. Ligikaudu iga kolmas inimene, kelle emakeel ei ole eesti keel, oskab riigikeelt aktiivsel tasandil, st peaks toime tulema ka keerukamat laadi suulise suhtluse ning teatud piires kirjaliku eneseväljenduse ning tekstide lugemisega. Umbes iga teine muu emakeelega inimene oskab riigikeelt peamiselt passiivsel tasemel, st saab eestikeelses keskkonnas ringlevast infost aru ning suudab ka piiratult end väljendada. Seega on valdavalt omandatud eeskätt passiivse keelekasutuse oskused – eesti keeles lugemine ja kuulamine-arusaamine, aga suulise suhtlemise oskuse kasv on olnud viimas kümne aasta jooksul suhteliselt kõige kiirem (5–7%). Selgesti on mõõdetav eesti keele kasutuse sagenemise tendents ning ainult venekeelse suhtluse vähenemine rahvastevahelistes kontaktides 14 aasta jooksul. Keelelised vähemused kasutavad eesti keelt igapäevastes tegevustes üsna sageli.

Keeleoskuse arenemist on soosinud nii sotsiaal-psühholoogilised tegurid (sotsiaalse mobiilisuse motiivatsioon) kui ka struktuursed tegurid (haridussüsteem, loomulik keelekeskkond elukohas, eriti väljastpool Tallinnat ja Ida-Virumaa linnasid). Seega on keeleoskusest võimendatud vanuselised barjäärid ühiskonnas osaluseks mõnevõrra madaldunud – tõenäoliselt nii mitteformaalhariduse (täiendõppe) kui ka keele iseseisva omandamise tõttu. Võrreldes kümne aasta taguse olukorraga on koolis käivad või kooli lõpetanud ja kõrgkooli suundunud noored sagedamini aktiivse eesti keele oskusega. Paranenud on vene vm emakeelega Eesti kodanike keeleoskus – kui kümme aastat tagasi oli olemas rühm eesti keelt üldse mitte oskavaid kodanikke, siis praegu oskab enamik neist eesti keelt vähemasti passiivsel tasemel. Täna on ka ligi kolmandikul tööealisest ja tööturul aktiivsest venekeelsest elanikkonnast kehtiv või kehtivatele tasemetele ümberarvestatav keeletaseme tunnistus, mis peaks võimaldama töötada vastavat taset nõudvatel ametikohtadel.

Keeleoskuse taseme hinnangute kasutamisel Lõimumiskava eesmärkide täitmise indikaatorina on soovitatav meeles pidada, et inimeste hinnang oma keeleoskusele muutub paljude erinevate tegurite mõjul ning väljendab pigem inimeste keelelist eneseusaldust ja ka valmisolekut antud keelt vajadusel kasutada. Seega võib tulemuste „kõikumine“ trendides peegeldada ka sotsiaalse konteksti muutumist. Järelduste tegemisel keeleoskuse leviku kohta on soovitatav kasutada pikemaajalisi trende, erinevate tehnikate abil saadud tulemusi kriitiliselt võrrelda, teha analüüsi pigem sihtrühmasiseselt ning akumuleeritud tulemuste (nt indeksid) baasil. Kõrgematel keeleoskustasemetel on inimeste enesehinnang oma keeleoskusele küllaltki adekvaatne, pigem liiga kriitiline, samas algtaseme puhul võidakse oma oskusi üle hinnata.

Praegu on inglise keele roll Eestis kohalike rahvuste vahelises igapäevasuhtluses marginaalne. Kui eestlaste igapäevaelus on inglise keele kasutus küllaltki sagedane, siis keelelised vähemused kasutavad inglise keelt igapäevaselt üsna harva. Inglise keele oskus kasvab aga põlvkondade noorenedes. Seega tuleb niihästi keelepoliitika kui ka lõimumispoliitika planeerimisel ja rakendamisel arvestada, et pikemas ajaperspektiivis kujuneb olukord, kus Eestis on mitteformaalselt kasutusel kolm kohalikku keelt – eesti, vene ja inglise keel. See tähendab, et institutsionaalse sekkumise mõju-ulatuse tõenäoliselt kahaneb ning mõjude avaldumise viisid muutuvad keerukamaks, kuna inimestel on rohkem keelelisi alternatiive ning inglise keele mõjukust määravad pigem globaalsed kui lokaalsed tegurid.

Inimeste keelekasutust kujundab tugevasti nende igapäevane suhtlusring. Eesti ühiskonda iseloomustab – osalt nõukogude aja pärandina – mõõdukas etniline eraldatus tööturul ja haridussfääris, osaliselt linnaruumis, rääkimata geo-majanduslikest enklavidest Ida-Virumaa tööstuslinnade näol. Olulisemad rahvastevaheliste kontaktide kohad on töökoht, kool vm õppimiskoht, avalik ruum, koduümbrus/naabruskond, vaba aja veetmise kohad. Internet on kontaktide ruumina küllaltki väikese tähtsusega – IKT võimaluste kasutamine lõimumisprotsessis vajab seega n-ö institutsionaalset „taganttõukamist“. Eestlaste poolt vaadatuna on rahvastevaheliste kontaktide ring pigem koomale tõmbunud kui laienenud. Regulaarsed, sagedased, pikemat/tähenduslikumat kommunikatsiooni kandvad suhtlussituatsioonid on muutunud harvemaks. Teiste rahvuste kontaktid eestlastega pole kasvanud ega ka kahanenud. Laienenud

ja sagenenud on eesti keele kasutamine suhtluses eestlastega, eriti töö- ja õpingute sfääris, samuti ka huvitegevuse tasandil (kuigi huvitegevuse harrastajaid on vähe). Sagenenud on eestikeelne suhtlemine eestlastest sõprade, tuttavate ja naabritega. Ametlikes situatsioonides ja/või avalikus ruumis suhtlemise tavad on muutunud vähem, seega ei maksa avaliku ruumi kontaktide rolli keeleoskuse arendamisel üle hinnata.

Eesti keele (mitte)kasutus suhtlemisel eestlastega on seotud haaratusega avalikku inforuumi. Seega peaks keeleoskuse paranemine ning keelekasutuse sagenemine vene jm emakeelega inimesi ka Eesti avalikku inforuumi tooma, kuid tuleb arvestada, et tegemist on küll teineteist võimendavate, kuid mitte kausaalselt seotud tunnustega. Eesti keelt halvasti oskava ja seda mittekasutav rühm hindab lõimumise meediumina kõrgelt kohalikku venekeelset meediat. Seega parem haaratus kohalikku inforuumi venekeelsete kanalite kaudu võib soodustada ka nende takerdunud keelelise lõimumise protsessi.

Etnokultuurilise identiteedi säilitamise ning kommunikeerimisvõimaluste tagamise eesmärgi puhul tuleks arvesse võtta, rahvuskultuuri seltside tegevus on võrdlemisi piiratud mõju-ulatusega ning etnilise identiteedi säilitamise ülesannet ei saa ainult neile delegeerida, vaid tuleb leida ka muid meetmeid seatud eesmärgi täitmiseks.

Kuna suhteliselt suur osa väiksema-arvuliste etniliste rühmade liikmeid Eestis on sisuliselt mitmikidentiteediga, siis ei tohiks toetamine tähendada mitte konserveerivaid tegevusi, pigem peaks eelistama n-ö tõlkivaid tegevusi, mis sisaldavad mitme kultuuri interaktsiooni.

Etnokultuurilise identiteedi säilitamise ning arendamise toetamine on lõimumisprotsessis kommunikatiivselt oluline, kuna etnokultuuriline enesemääratlus on lõimumisprotsessi siht- ja sidusrühmade jaoks oluline. Kuna keel on etnokultuurilise identiteedi määratlemisel väga tähtis, siis tuleks tähelepanu pöörata just eesti keele õpet ja kasutust toetavate meetmete puhul ka etnokultuurilise identiteedi rõhutamise/säilitamise aspektile (nt vene kultuurisümbolite kasutamine keeleõppes), eriti arvestades analüüsil esiletulevat seost sagedasema eestikeelse suhtlemise ja nõrgema etnokultuurilise identiteedi vahel.

Nii etnokultuurilist identiteeti kui ka üldisemat sotsiaalset solidaarsust toetab tähtpäevakommunikatsioon. Eesti tähtpäevakalender on venelastele ja teistest rahvustest inimestele küllaltki hästi tuntud. Rahvakalendri jaanipäev, riikluse sõnumiga iseseisvuspäev, samuti pereväärtustega seonduv emadepäev on teiste rahvuste esindajate perepraktikates küllaltki hästi juurdunud. Kindlasti on pereväärtustega seonduvad tähtpäevad hea võimalus ühiste eesmärkide ja omavahelise seotuse kommunikeerimiseks. Ka õigeusu traditsiooniga seonduvate tähtpäevade (eeskätt jõulude) suurem rõhutamine Eesti avalikus ruumis, töökohtadel ja (pärast vaheaega) koolides kommunikeeriks kindlasti kultuurilist tundlikkust ning avatust. Ka teiste vene rahvakalendri tähtpäevade ning nende lokaalse tähistamise kajastamine meedias aitaks hajutada eestikeelse lugeja jaoks konstrueeritud pilti, et venekeelne elanikkond tähistab üksnes 9. maid. Samuti aitaks nendele tähtpäevadele viitamine avalikus ruumis kommunikeerida Eesti lõimumispoliitika multikultuursuse põhimõtteid.

Etnokultuuriline identiteet ei ole arenenud vastandvalt kodanikuidentiteedile – mõlemad kollektiivse enesemääratluse viisid arenevad suhteliselt eraldiseisvalt. Kuigi indiviidi või ka teatud rühma tasandil võib olla tugevam üks või teine enesemääratluse viis, ei saa ühiskonnas üldiselt täheldada domineerimiseost. Etnokultuurilise identiteedi säilimisele suunatud lõimumistegevused võivad edastada positiivse signaali ka vähem lõimunute sihtrühmadele.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Alhuwaila, P. (1999). Specificities: Citizens and Subjects. *Citizenship, Subjectivity and the Crisis of Modernity*. – *Social Identities*, Vol 5, iss. 3, pp. 314–331.
- Assmann, J. (1995). *Collective Memory and Cultural Identity*. – *New German Critique*, No 65, pp. 125–133.
- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Bergen-Oslo: Universitetsforlaget, London: George Allen & Unwin.
- Brady, H., Kaplan, C. (2000). Categorically wrong? Nominal versus Graded Measures of Ethnic Identity. – *Studies in Comparative International Development*. Vol 35, Iss. 3, pp. 56-91.
- Brüggemann, K., Kasekamp, A. (2008). The Politics of History and the “war of Monuments” in Estonia. – *Nationalities Papers*, Vol 36, iss. 3, pp. 425–448.
- Cerulo, K. (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. – *Annual Review of Sociology*, Vol 23, pp. 385–409.
- Cohen, A. P. (1985). *The symbolic construction of community*, Chisester: Ellis Horwood Ltd, NY: Tavistock Publications.
- Eriksen, T. H. (1993). Formal and informal nationalism. – *Ethnic and Racial Studies*, Vol 16, iss. 1, pp. 1–25.
- Forest, B., Johnson, J. (2002). Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow. – *Annals of the Association of American Geographers*, Vol 92, No 3, pp. 524–547.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago (IL): The University of Chicago Press. Jenkins, R. (1996). *Social Identity*. London: Routledge.
- Jutila, M., Lehti, M., Jokisipila, N. (2008). Never-Ending Second World War: Public Performances of National Dignity and the Drama of the Bronze Soldier. – *Journal of Baltic Studies*, Vol 39, iss. 4, pp. 393–418.
- Kirch, A., Kirch, M., Tuisk, T. (1997). Vene noorte etnilise ja kultuurilise identiteedi muutused aastatel 1993–1996. Järve, P. (toim) *Vene noored Eestis*. Tallinn: Avita, lk 47–67.
- Küün, E. (2008). The ethnic and linguistic identity of Russian-speaking young people in Estonia. – *Trames*, Vol 12 (62/57), iss. 2, pp. 183–203.
- Lamont, M. (1992). *Money, morals, and manners. The culture of the French and the American upper-middle class*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leping, K.-O., Toomet, O. (2007). Ethnic wage gap and political break-ups: Estonia during political and economic transition. *Tartu Ülikooli majandusteaduskonna toimetiste seeria*, Nr. 53.
- Lõimumiskava 2008–2013. [www] http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf
- Page, M. (1997). Pluralistic Citizenship: a Reference for Citizenship Education. – *Canadian Ethnic Studies*, Vol 29, iss. 2, pp. 22–32.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. W. H. Freeman.
- Poppe, E., Hagendoorn, L. (2001). Types of Identification among Russians in the ‘Near abroad’. – *Europe-Asia Studies*, Vol, iss. 1, pp. 57–71.
- Pääbo, H. (2008). War of Memories: Explaining “Memorials War” in Estonia. – *Baltic Security & Defence Review*, No 10, pp. 5–26.
- Raudsepp, M. (2009). Ethnic Self-Esteem and Intergroup Attitudes Among the Estonian Majority and the non-Estonian Minority. – *Studies of Transition States and Societies*, Vol 1, no 1, pp. 36–51.
- Seljamaa, E. (2010). Kui pidu korraldatakse, on järelikult seda kellelgi vaja. Vene vastlapühade tähistamisest tänases Tallinnas. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8/9,.

Siiner, M., Vihalemm, T., Djackova, S., Ramoniene, M. (2011). Keelepoliitika rakendamine ja selle seos venekeelse elanikkonna lõimumisega. – Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011. Estonian Human Development Report 2010/2011. Eesti Koostöö Kogu, lk 122–129.

Tajfel, H. (1981). The Structure of Our Views about Society. – *Introducing Social Psychology*. / Eds. H. Tajfel & C. Fraser. Harmondsworth: Penguin Books, pp. 302–321.

Tieaga, C.. (2009). The social organization of representations of history: The textual accomplishment of coming to terms with the past. – *British Journal of Social Psychology*, Vol 48, iss. 2, pp. 337–355.

Valk, A. (2003). Identiteet. – *Isiksusepsühholoogia*. / Toim J. Allik, A. Realo, K. Konstabel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 225–250.

Valk, A., Karu, K., Drozdova, M. (2100). Estonian Open Identity: reality and ideals. – *Trames*, Vol 15 (65/60), iss. 1, pp. 33–59.

Vihalemm, T., Masso, A. (2002). The Formation of Imagined Borders in post-Soviet Estonia: Diaspora or Local Community? – *Journal of Borderlands Studies*, Vol 17, iss. 2, pp. 35–52.

Vihalemm, T., Masso, A. (2003). Identity Dynamics of Russian-Speakers of Estonia in the Transition Period. – *Journal of Baltic Studies*, Vol 34, iss. 92–116.

Vihalemm, T., Masso, A. (2007). (Re)Construction of Collective Identities after the Dissolution of the Soviet Union: The Case of Estonia. – *Nationalities Papers*, Vol 35, iss. 1, pp. 71–91.

Vihalemm, T. (2007). Crystallizing and Emancipating Identities in Post-Communist Estonia. – *Nationalities Papers*, Vol 35, iss. 3, pp. 477–502.

Vihalemm, T., Jakobson, V. (2011). Representations of the past in Estonian Russian-language press: “own” or diaspora memory? – *Nationalities Papers*, Vol 39, iss. 5, pp. 705–731.

Vihalemm, T., Keller M. (2011). Looking Russian or Estonian: young consumers constructing the ethnic “self” and “other”. – *Consumption, Markets and Culture*, Vol 14, iss. 3, pp. 293–309.

Wertsch, J., Roediger, H. (2008). Collective memory: Conceptual foundations and theoretical approaches. – *Memory*, Vol 16, iss. 3, pp. 318–326.

Большинство россиян отмечают 12 июня несуществующий праздник.
[www] <http://www.lenta.ru/news/2010/06/10/prazdnik/>.

Минникова, К. (2011). День России – что за праздник?
[www] <http://old.finam.info/need/news2512B00001/default.asp>.